

ERA CYFROWA? TO TAKŻE MOJA ERA!

Umiejętność korzystania z mediów i informacji:
klucz do zapewnienia seniorom prawa do
aktywnego uczestnictwa w erze cyfrowej

Departament Społeczeństwa Informacyjnego
DGI (2022) 03

Autorka
Prof. dr An Hermans, prof. em.

Wydanie angielskie:
The Digital Era? Also my Era!

Wszystkie wnioski dotyczące powielania lub tłumaczenia całości lub części niniejszego dokumentu należy kierować do Dyrekcji ds. Komunikacji (F-67075 Strasbourg Cedex lub publishing@coe.int). Wszelka inna korespondencja dotycząca tego dokumentu powinna być kierowana do Dyrekcji Generalnej Praw Człowieka i Praworządności.

Layout i strona tytułowa:
Departament Społeczeństwa Informacyjnego,
Rada Europy

Zdjęcia: An Hermans, Shutterstock

Niniejszej publikacji nie zredagowano w dziale SPDP w celu poprawienia błędów typograficznych i gramatycznych.

© Rada Europy, maj 2022 r.

The Polish version is made possible by the support of the European Seniors' Union-ESU and the Polish Seniors' Union at the occasion of the ESU-Regional Conference 23-25. September 2022 in Krakow.

Wersja polska jest możliwa dzięki wsparciu Europejskiej Unii Seniorów-ESU oraz Polskiej Unii Seniorów przy okazji Konferencji Regionalnej ESU 23-25. września 2022 w Krakowie.

ERA CYFROWA? TO TAKŻE MOJA ERA!

Umiejętność korzystania z mediów i informacji:
klucz do zapewnienia seniorom prawa
do aktywnego uczestnictwa w erze cyfrowej

Autorka

Prof. dr An Hermans, prof. em.

Rada Europy

Spis treści

Streszczenie	1
Przegląd skrótów	3
Wstęp.....	4
Sprawiedliwość cyfrowa dla wszystkich.....	6
Pandemia COVID-19: katalizator cyfrowej transformacji społeczeństw.....	6
Grupy wrażliwe i podziały cyfrowe	7
Od ram normatywnych do wdrożenia	9
Starzejące się społeczeństwa w centrum światowej uwagi	9
Sprostanie wyzwaniom ciągle zmieniającego się społeczeństwa.....	11
Równość cyfrowa dla wszystkich: wspólna globalna perspektywa	16
Umiejętność korzystania z mediów i informacji: klucz do uczestnictwa w erze cyfrowej... 17	17
Korzystanie z internetu przez osoby starsze	17
Pomijanie osób starszych jako grupy docelowej projektów dotyczących umiejętności korzystania z mediów	19
Czas na działanie	22
Uczenie się osób starszych: angażowanie się w „nowy świat” z uwzględnieniem doświadczeń życiowych	23
Jak wspierać edukację medialną	24
Od podstawowej obsługi urządzeń cyfrowych do aktywnego i twórczego korzystania z treści medialnych przez obywateli.....	25
Wolność słowa i MIL – fundamenty demokracji	25
Gerontoludologia: o radosnej „nauce przez zabawę”	26
Jak radzić sobie z dezinformacją i „fake newsami”	27
Propaganda i dezinformacja: potężna broń w czasie wojny	28
Wprowadzające w błąd informacje i ich wpływ na nasze codzienne zachowania	29
Edukacja medialna dostosowana do wieku: projekt OdigO w Laponii (Finlandia)	30
Finlandia w czołówce międzynarodowych rankingów	30
Projekt OdigO: Osaavia aikuisten ja ikääntyvien digitaitojen ohjaajia Lappiin.....	31
Perspektywy	32
Bibliografia.....	36

Streszczenie

Starzenie się w społeczeństwie cyfrowym

Starzenie się naszych społeczeństw jest jednym z „megatrendów” XXI wieku, mającym ogromny wpływ nie tylko na życie osób starszych, lecz także będącym szansą i wyzwaniem dla nas wszystkich. Dziś prawie 20% populacji to osoby powyżej 65. roku życia; w 2070 roku odsetek ten wyniesie 30%. Jak zorganizować nasze społeczeństwa, oparte na poszanowaniu godności ludzkiej, wolności, demokracji, równości, aby każdy mógł żyć i starzeć się bez odczuwania dyskryminacji? Wychodząc od tych pytań, próbujemy dowiedzieć się, jak drugi megatrend – transformacja cyfrowa – wpływa na te procesy i wyzwania oraz jak możemy na niego zareagować. W jaki sposób cyfryzacja może wspierać aktywne i zdrowe starzenie się, poprawiać jakość życia, pomagać w przywracaniu niezależności osobom starszym, aby zapewnić im pełne uczestnictwo w życiu społecznym i zmienić paradygmat z „osób starszych narażonych na ryzyko” na „wartościowych seniorów”. W konfrontacji z megatrendami starzenia się społeczeństw i cyfryzacji kluczową rolę odgrywają kompetencje w dziedzinie korzystania z mediów i informacji (*ang. Media & Information Literacy – MIL*). W tej broszurze skupiamy się właśnie na tych aspektach.

Cyfryzacja zorientowana na człowieka odpowiedzią na wyzwania związane ze zmianami demograficznymi

Technologia odpowiada na największe wyzwania świata i może dostarczyć odpowiednich rozwiązań w obliczu zmian demograficznych. Oba megatrendy rozwiną się w pozytywnym kierunku tylko wtedy, gdy zmiany uwzględnią we właściwy sposób codzienne problemy ludzi wszystkich pokoleń i gdy powstaną dostępne, inkluzywne i przyjazne dla osób starszych środowiska, które umożliwią wszystkim prowadzenie zdrowego i aktywnego życia, sprostanie codziennym wymaganiom i pełne uczestnictwo w życiu społeczeństwa.

Strategie cyfryzacji powinny umożliwiać wszystkim jednostkom i przedsiębiorstwom przejście do przyszłości – humanocentrycznej, zrównoważonej i pomyślnej. Ochrona praw człowieka, demokracji i praworządności to podstawowe elementy transformacji cyfrowej. Wnioski Rady UE z 12 października 2020 r. *Prawa człowieka, uczestnictwo i dobrostan osób starszych w erze cyfryzacji* oraz konkluzje konferencji ministerialnej Rady Europy *Sztuczna inteligencja – inteligentna polityka. Wyzwania dla mediów i demokracji* z 10-11 czerwca 2021 r., można uznać za dokumenty referencyjne, w których przedstawiciele rządów chcą zapewnić, aby również seniorzy mieli przez cały czas wiedzę, umiejętności i świadomość dotyczącą swojego bezpiecznego i świadomego dostępu do praw w środowisku cyfrowym i korzystania z nich.

Umiejętność korzystania z mediów i informacji

Osoby starsze – jako ważna, heterogeniczna grupa ludności o różnych potrzebach, doświadczeniach edukacyjnych i dydaktycznych – mają prawo do zdobywania niezbędnej wiedzy, umiejętności i wypracowywania postaw życiowych, aby stać się świadomymi użytkownikami mediów i informacji na swój własny sposób, we własnym tempie i zgodnie z własnymi celami. Państwa, platformy medialne i społeczeństwo obywatelskie muszą umożliwić starszym użytkownikom tworzenie i przekazywanie informacji zgodnie z ich potrzebami i zainteresowaniami oraz pomóc im zrozumieć znaczenie wolności słowa, wolności mediów i pluralizmu dla demokracji. W społeczeństwie cyfrowym XXI wieku, które tworzy nowe sposoby uczestnictwa w życiu politycznym, osoby starsze

również mają prawo stać się pełnoprawnymi obywatelami: krytycznie oceniać, mądrze wykorzystywać oraz współtworzyć informacje i treści medialne, wiedzieć jak zwalczać mowę nienawiści i cyberprzemoc w sieci, rozumieć kwestie etyczne związane z dostępem do informacji i ich wykorzystaniem, wykorzystywać media i technologie informacyjno-komunikacyjne do działania na rzecz równości, wolności słowa i demokracji.

Czas na działanie

Do tej pory starszym dorosłym poświęcano mniej uwagi niż dzieciom i młodzieży w kontekście pozyskiwania MIL. Z różnych powodów seniorzy nie byli grupą docelową. *Czy było to spowodowane tym, że umiejętność korzystania z mediów została włączona do formalnej edukacji dla młodszych pokoleń? Instrumentalny nacisk na zdolność do zatrudnienia? Brak jasności co do tego, „kim jest starsza osoba i jak się uczy”?* Ta „niewidzialność” osób starszych w populacyjnych badaniach statystycznych jest bolesnym faktem – z powodu ograniczenia do maks. 74 lat wieku respondentów w większości badań. W rezultacie umiejętność korzystania z mediów i informacji nie jest postrzegana jako środek zabezpieczający prawa człowieka w przypadku osób starszych w zakresie aktywnego i godnego starzenia się oraz uczestnictwa w naszym cyfrowym społeczeństwie.

Wszyscy istotni interesariusze, w szczególności państwa członkowskie, powinny uznać swoją rolę i odpowiedzialność w zakresie umiejętności korzystania przez obywateli z mediów. Podmioty te powinny być przygotowane do prowadzenia i finansowania długoterminowych projektów MIL oraz uczestniczenia w nich. Odpowiedzialność tę powinno się poszerzyć na wszystkich interesariuszy, którzy są w stanie dotrzeć do obywateli każdej grupy wiekowej oraz – uwzględniając ich obecny stan wiedzy – stworzyć nowe sieci upowszechniania umiejętności w zakresie MIL. Dotrzeć do wszystkich obywateli, ponieważ w ciągle zmieniającym się społeczeństwie cyfrowym nie ma „cyfrowych tubylców”, którzy są przygotowani, żeby na wszystko właściwie reagować; w pewnym momencie wszyscy stajemy się imigrantami, którzy potrzebują wsparcia, aby „dorastać” w erze cyfrowej.

Przegląd skrótów

BAGSO	<i>Bundesarbeitsgemeinschaft der Seniorenorganisationen</i> Federalna Wspólnota Robocza Organizacji Senioralnych
DESI	Indeks gospodarki i społeczeństwa cyfrowego
FRA	Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej
ICT	Technologie informacyjne i komunikacyjne
ILO	Międzynarodowa Organizacja Pracy
LTCF	Zakłady opieki długoterminowej
MIL	Umiejętność korzystania z mediów i informacji
MIPAA/RIS	Madrycki Międzynarodowy Plan Działań w sprawie starzenia się społeczeństw i jego regionalna strategia wdrażania
ITU	Międzynarodowy Związek Telekomunikacyjny
OdigO	<i>The Skilful Tutors of Adults' and Aging Population's. Digital Competences to Lapland (OdigO) Project.</i> Wykwalifikowani instruktorzy dorosłych i starzejącej się populacji' Projekt „Kompetencje cyfrowe dla Laponii” (OdigO)
OEWG	Otwarta grupa robocza ds. starzenia się
UNIDOP	Międzynarodowy Dzień Osób Starszych
WHO	Światowa Organizacja Zdrowia
WTISD	Światowy Dzień Telekomunikacji i Społeczeństwa Informacyjnego

Wstęp

Z biegiem lat technologie cyfrowe zmieniają nasz świat oraz sposób, w jaki żyjemy i pracujemy. Nieuchronnie wszyscy stajemy się częścią tej cyfrowej transformacji w codziennym życiu – zarówno zawodowym, jak i prywatnym. Żeby nadążyć za tymi zmianami, potrzebne są umiejętności i kompetencje cyfrowe. Każdy człowiek musi umieć – odpowiednio i na swoich warunkach – radzić sobie z potrzebami i wymogami cyfryzacji, niezależnie od wieku, wykształcenia czy pochodzenia. Umiejętność korzystania z mediów i informacji – jako klucz do informacji, komunikacji i uczestnictwa w życiu społecznym, jest częścią odpowiedzialności rządów za zapewnienie wszystkim obywatelom prawa do edukacji, wolności słowa i demokracji.

W trakcie pandemii COVID-19 możliwości cyfrowej informacji, komunikacji i wszelkiego rodzaju narzędzi cyfrowych były ważniejsze niż kiedykolwiek wcześniej. Gdy pandemia przetaczała się przez Europę, internet był kluczem do informacji, nauki, handlu, pracy zdalnej, zakupów, gier i innych form rozrywki, a często także narzędziem niezbędnym do komunikowania się z bliskimi, świętowania i upamiętniania oraz pozyskiwania informacji na temat zdrowia i usług. Łączność cyfrowa i regularne korzystanie z sieci były potrzebne nie tylko w kontekście zawodowym – w nowej sytuacji „każdy” musiał umieć korzystać z internetu i funkcjonować w epoce cyfrowej.

Stało się jasne, że dostęp do internetu powinien być uznany za „dobro społeczne” – tak samo niezbędne dla dobrostanu wspólnoty, jak elektryczność czy woda – oraz że umiejętność posługiwania się technologią cyfrową jest kluczem do komunikacji. Nie jest to jeszcze rzeczywistość dla wszystkich potrzebujących dostępu do sieci, zwłaszcza dla znacznej części ważnej grupy seniorów. Intensywniejsze korzystanie z narzędzi cyfrowych uzmysłowiło wszystkim wielki potencjał cyfryzacji, ale także obnażyło podatność naszych społeczeństw na nową nierówność – w kontekście cyfrowym. Technologie cyfrowe mogą pomagać w opanowywaniu nowych umiejętności, ułatwiać interakcje społeczne, promować niezależne i autonomiczne życie oraz usprawniać zarządzanie i świadczenie usług zdrowotnych i socjalnych dla starzejącego się społeczeństwa. Nie wszyscy jednak korzystają z nich w równym stopniu. Pandemia COVID-19 uwidoczniła nierówności w dostępie do technologii cyfrowych w obrębie poszczególnych grup ludności i pomiędzy nimi.

Osoby starsze są bardziej narażone na wykluczenie cyfrowe i mają do pokonania więcej przeszkód w dostępie do towarów i usług, coraz częściej oferowanych głównie w internecie. Wykluczenie cyfrowe ogranicza możliwości aktywnego i zdrowego starzenia się, w tym uczestnictwa w życiu społecznym i gospodarczym. Wyzwanie polega nie tylko na upodmiotowieniu osób starszych poprzez zapewnienie im dostępu do technologii cyfrowych i podniesieniu poziomu umiejętności w dziedzinie ICT. Należy zadbać o przyjazne dla osób w różnym wieku projektowanie usług cyfrowych, a także neutralne wiekowo, etyczne i bezpieczne środowiska cyfrowe, które uwzględniają różnorodność starzejących się społeczeństw. Wszystko to stało się jasne w czasie pandemii COVID-19, związanych z nią zakazów i narzuconych ograniczeń w kontaktach społecznych. Jest to jedna z lekcji, jaką otrzymaliśmy od naszych społeczeństw i musimy zastosować w praktyce. Nowa funkcja, jaką komunikacja cyfrowa zaczęła pełnić dla osób starszych, stworzyła nową świadomość potrzeby umiejętności cyfrowych jako klucza do aktywnego starzenia się, integracji społecznej i partycypacji.

Ta nowa świadomość – bardziej niż kiedykolwiek – zwróciła uwagę decydentów na kwestię umiejętności medialnych i informacyjnych (*ang. MIL*) osób starszych oraz zmotywowała do

niezwłocznego podjęcia inicjatyw mających na celu włączenie wszystkich do naszego cyfrowego, zmieniającego się społeczeństwa. Tylko dzięki wysiłkom wielu osób drzwi do cyfrowej alfabetyzacji otwierają się, a wspaniały cyfrowy świat odsłania swoje tajemnice. Zarówno dla moich kolegów seniorów w zawodach, w których komunikacja cyfrowa była nieznaną, jak i dla starszych specjalistów, dla których asystenci i sekretarki pełnili rolę pośredników. W czasach niedawnych zdalnych spotkań wzruszający był regularny widok seniorów, którzy często dzięki pomocnej dłoni członka rodziny lub zaprzyjaźnionego sąsiada mogli „odzyskać kontakt” i pozostać w łączności z tym wszystkim, co świat ma dziś do zaoferowania – tęskniąc za bezpośrednimi spotkaniami osobistymi, ale tymczasowo pozostając w kontakcie z ludźmi i różnymi dziedzinami życia społecznego.

Fakt, że Rada Europy zajmuje się seniorami i umiejętnością korzystania przez nich z mediów, jest wyrazem interpretacji tej kwestii jako elementu gwarantowania ludziom praw człowieka przez całe życie i we wszystkich dziedzinach. Nie wystarczy wyznawać zasady „integracji dla wszystkich” – należy również podjąć konkretne inicjatywy. Mam nadzieję, że niniejszy raport stanie się źródłem inspiracji dla decydentów, zainteresowanych stron, a przede wszystkim dla samych (aktywnych) osób starszych. Mam też nadzieję, że stanie się on dla nich zachętą do działania... Oraz że wszyscy interesariusze i decydenci będą bardziej świadomi wartości i praw seniorów, a także ich uzasadnionego oczekiwania, że otrzymają odpowiednie wsparcie.

Na zakończenie tej „podróży” przez erę cyfrową, widzianą oczami seniorów, chciałabym podziękować wielu osobom, które wprowadziły cyfrowy świat do naszych stowarzyszeń seniorów, ekspertom z różnych dziedzin, którzy dali mi inspirację i podzielili się ze mną wiedzą, jak również uczącym się przez całe życie seniorom – bez ograniczeń wiekowych! Ponadto chciałabym szczególnie podziękować Michelle i Seánowi za ich rzetelną pomoc techniczną i językową podczas tej podróży – i oczywiście, *last but not least*, Radzie Europy, która zaszczyliła mnie zaproszeniem jako konsultantki „w dziedzinie seniorów i umiejętności cyfrowych”.

Prof. dr An Hermans, prof. em.

Sprawiedliwość cyfrowa dla wszystkich

XXI wiek charakteryzuje się szybko postępującą cyfryzacją. Technologie cyfrowe mogą pomagać w uczeniu się nowych umiejętności, ułatwiać interakcje społeczne, sprzyjać niezależnemu i autonomicznemu życiu, a także usprawniać zarządzanie oraz świadczenie usług opieki zdrowotnej i społecznej. Zapotrzebowanie wykreowane przez pandemię COVID-19 dowiodło, że korzystanie z teleporad było skuteczną metodą świadczenia opieki zdrowotnej, gdy kontakt twarzą w twarz był ograniczony. Jednak nie wszyscy skorzystali z tych udogodnień w równym stopniu. Pandemia COVID-19 uwypukliła nierówny dostęp do technologii cyfrowych w poszczególnych grupach społecznych. Jak możemy zrozumieć ten brak możliwości w odniesieniu do istotnych części społeczeństwa i jak można poprawić ich status uczestnictwa w świecie cyfrowym?

Pandemia COVID-19: katalizator cyfrowej transformacji społeczeństw

W czasie ostatniej pandemii COVID-19, bardziej niż kiedykolwiek wcześniej, możliwości informacji cyfrowej i komunikacji cyfrowej były kluczowe. Gdy pandemia przetaczała się przez wszystkie kontynenty, internet był kluczem do informacji, nauki, handlu, pracy zdalnej, zakupów, gier i innych form rozrywki. Często był też niezbędnym narzędziem do komunikacji z bliskimi, do świętowania, upamiętniania, a także uzyskiwania informacji o zdrowiu i usługach.

Łączność cyfrowa i częste korzystanie z internetu były potrzebne nie tylko w kontekście zawodowym – „wszyscy” mieli umieć korzystać z sieci i funkcjonować w erze cyfrowej. Stało się jasne, że „rewolucja cyfrowa” – czwarta rewolucja przemysłowa – była pod względem historycznym bezprecedensowa i rozwijała się raczej w sposób wykładniczy niż liniowy. Cyfryzacji nadano najwyższy priorytet w programie Światowego Forum Ekonomicznego 2020¹. Rządy, firmy telekomunikacyjne i technologiczne z całego świata współpracowały ze sobą, aby zainicjować natychmiastowe działania mające pomóc krajom w utrzymaniu łączności.² Organizacje międzynarodowe wezwały do przyspieszonej współpracy sektora prywatnego i publicznego – aby wspólnie reagować na bezprecedensowe kryzysy zdrowotne i gospodarcze, właściwie przygotować sieci do obsługi rosnącego ruchu cyfrowego, a także wspomóc poszczególne kraje w zakresie tworzenia nowoczesnego potencjału cyfrowego i infrastruktury oraz zapewnić wszystkim dostęp do usług cyfrowych.³ Na wszystkich szczeblach politycznych rządy były świadome, że muszą przejąć odpowiedzialność za opracowanie strategii i polityki cyfrowej, aby spożytkować korzyści i odpowiedzieć na wyzwania związane z cyfrową transformacją naszych społeczeństw. Transformacja skoncentrowana na człowieku, oparta na podstawowych prawach, wolnościach i wartościach, które stanowią podstawę naszych demokratycznych społeczeństw, musi zapewnić godne włączenie wszystkich w erę cyfrową.

¹ Fan Z. i Xiao Y. (2020).

² Griffin W. i O'Halloran D. (2019).

³ Światowe Forum Ekonomiczne (2020), *Digital Development Joint Action Plan and Call for Action COVID-19 Crisis Response*.

Dostęp do Internetu: priorytet na terenach wiejskich

„Tereny wiejskie w Hiszpanii od lat cierpią z powodu poważnego problemu wyludnienia”, mówi dr Carmen Quintanilla, prezeska Afammer, pozarządowej organizacji rodzin i kobiet ze środowisk wiejskich. Z powodu braku infrastruktury i usług wielu młodych ludzi opuszcza swoje wioski w poszukiwaniu godniejszych warunków życia. Nasze najmniejsze gminy starzeją się, a osoby starsze coraz częściej czują się samotne i opuszczone. Wykorzystanie nowych technologii informacyjnych i komunikacyjnych w celu zapewnienia osobom starszym możliwości pełnego korzystania ze swojego potencjału jest niezbędne. Musimy zniwelować cyfrową przepaść wiekową, wskutek której cierpią nasze starsze pokolenia.

Wykorzystanie nowych technologii informacyjnych i komunikacyjnych w celu zapewnienia osobom starszym możliwości pełnego korzystania ze swojego potencjału jest niezbędne. Musimy zniwelować cyfrową przepaść wiekową, wskutek której cierpią nasze starsze pokolenia.

Dlatego też Stowarzyszenie Rodzin i Kobiet ze Środowisk Wiejskich (Afammer) opracowało program „Cyfrowe oświecenie dla wsi”, dzięki któremu osoby starsze nauczyły się wykorzystywać podstawowe aspekty internetu do komunikacji, wyszukiwania informacji, a nawet zakupów. Program „Połącz się na wsi”, sprawi, że takie usługi jak bankowość elektroniczna czy zamówienie wizyty lekarskiej staną się codziennością, której każda starsza osoba na obszarach wiejskich będzie mogła sprostać samodzielnie.

Wszystko zawdzięczamy starszym pokoleniom. Nie chcemy ich zostawić bez pomocy. Liczymy, że społeczeństwo obywatelskie, firmy i rządy będą je wspierać. Jest to nie tylko nasz obowiązek, ale także znak rozpoznawczy lepszego społeczeństwa – podsumowuje prezeska Carmen Quintanilla.

(Ciudad Real, 14 marca 2022 r.)

Grupy wrażliwe i podziały cyfrowe

Zwiększone wykorzystanie narzędzi cyfrowych pokazało możliwości, jakie daje cyfryzacja, a jednocześnie ujawniło podatność naszych społeczeństw na nowe nierówności cyfrowe. W czasie kryzysu COVID-19 pogłębiły się podziały cyfrowe, czyli różnice między osobami posiadającymi wystarczającą wiedzę na temat technologii cyfrowych i dostęp do nich, a osobami nieposiadającymi takiego dostępu lub posiadającymi go w mniejszym stopniu. Różnice te występują nierównomiernie w różnych społeczeństwach w zależności od płci, położenia geograficznego, dochodów gospodarstw domowych i wieku. Przepaść cyfrowa staje się jednym z największych problemów XXI wieku w zakresie globalnej równości. Ponad jedna trzecia ludności świata nie korzysta z internetu. Większość osób niepodłączonych do sieci mieszka w krajach rozwijających się, a Afryka jest kontynentem o najniższym udziale w transformacji cyfrowej. We wszystkich krajach świadome korzystanie z internetu stało się wielkim wyzwaniem dla dzieci i studentów z grup mniejszościowych w szkołach i na uniwersytetach, dla rodzin mieszkających w regionach słabo zaludnionych, dla gospodarstw domowych o niskich dochodach oraz dla osób starszych, które nigdy nie nabyły umiejętności cyfrowych.

To, że wiek jest również podstawą różnic związanych z korzystaniem z Internetu, było boleśnie widoczne w okresach lockdownów i fizycznej separacji. Na całym świecie – od Rovaniemi po Kapsztad – osoby starsze skarżyły się na brak kontaktów społecznych z rodziną i przyjaciółmi, na potrzebę posiadania kompetencji i umiejętności pozwalających na skuteczny dostęp do informacji i usług cyfrowych.

Oczywiście osoby starsze jako grupa nie są monolitem, jeśli chodzi o korzystanie z internetu. W obrębie populacji osób starszych wskaźniki korzystania z sieci różnią się w zależności od pochodzenia etnicznego, wykształcenia i dochodów. Jednak w każdej podkategorii demograficznej osoby starsze mają niższe wskaźniki korzystania z internetu niż osoby młodsze.⁴ Seniorzy znajdują się po negatywnej stronie podziału cyfrowego – ponieważ pojęcie to nie tylko określa, kto korzysta z internetu, a kto nie, ale także mierzy stopień wykluczenia cyfrowego. W miarę jak internet staje się coraz bardziej zintegrowany z codziennym życiem, osoby, które z sieci nie korzystają, są coraz bardziej narażone na pozbawienie praw obywatelskich i pogorszenie swojej sytuacji.

Literatura uzasadnia podział cyfrowy dotyczący starszych dorosłych cechami tej populacji – takimi jak niższy poziom umiejętności obsługi komputera, technofobia, brak postrzeganej użyteczności oraz deficyty fizyczne i poznawcze. Jednak z pewnością to również „ageizm” przyczynia się do mniejszego wykorzystania Internetu przez pokolenie seniorów.

Ageizm definiuje się jako formę dyskryminacji, uprzedzeń i stereotypów prowadzących do marginalizowania seniorów oraz – na zasadzie „tylko dlatego, że są starzy” – traktowania ich z lekceważeniem i sprawiania, że czują się niemile widziani. Kreskówki, reklamy telewizyjne i internetowe często przedstawiają starszych dorosłych w negatywny sposób, jako osoby technofobiczne, zapominalskie, zależne, dziecinne i bezpłciowe. Ageizm stanowi barierę dla równego traktowania osób starszych i pełnego korzystania przez nie z podstawowych praw.⁵

Dunja Mijatović, komisarz ds. praw człowieka w Radzie Europy od 2018 r., orędowniczka ochrony praw człowieka w odniesieniu do osób starszych podczas pandemii COVID-19 – w kontekście lockdownów oraz zagrożeń związanych z wykluczeniem społecznym.

Działania izolacyjne są absolutnie niezbędne i konieczne – powiedziała 20 marca 2020 r., ale ostrzegła przed ryzykiem pogorszenia się »i tak już palącej kwestii izolacji społecznej osób starszych«, która ma bezpośredni wpływ na ich stan zdrowia, w tym zdrowia psychicznego. (...) Obecna sytuacja uwypukla także wady dużych, instytucjonalnych ośrodków opieki długoterminowej, w których osoby starsze są zamknięte w ciasnych pomieszczeniach. Nawet bez zagrożenia śmiertelnym wirusem, takie instytucje często generują liczne naruszenia praw człowieka, w tym nadużycia i złe traktowanie, zwłaszcza ze względu na niestosowanie podejścia opartego na prawach człowieka w projektowaniu i świadczeniu opieki długoterminowej oraz chroniczny brak zasobów.”^A

^A Rada Europy (2020), Oświadczenie: *Older persons need more support than ever in the age of the Covid-19 pandemic*, Strasburg, dostępne na stronie: www.coe.int/en/web/commissioner/-/older-persons-need-more-support-than-ever-in-the-age-of-the-covid-19-pandemic, dostęp 9 maja 2022 r.

⁴ McDonough C. (2016).

⁵ Butler R. N. (1969).

Od ram normatywnych do wdrożenia

Integracja cyfrowa jest kluczowym warunkiem zapewnienia osobom starszym prawa do aktywnego uczestnictwa w dzisiejszych czasach. Koncepcja starzenia się i interpretacja praw seniorów podlegały w ostatnich dziesięcioleciach zasadniczej ewolucji – od ochrony osób starszych do podejścia opartego na prawach człowieka, zapewniającego wszystkim aktywny udział w ciągle zmieniającym się społeczeństwie.

Starzejące się społeczeństwa w centrum światowej uwagi

Zmiany demograficzne i starzenie się społeczeństw pojawiają się w programie instytucji międzynarodowych i rządów na wszystkich szczeblach od prawie 50 lat. W drugiej połowie XX wieku średnia długość życia wzrosła zarówno w przypadku kobiet, jak i mężczyzn. Zjawisko „starzejących się społeczeństw” było uwarunkowane rosnącą liczbą osób osiągających zaawansowany wiek oraz spadkiem liczby urodzeń. Te trwałe zmiany demograficzne stwarzają możliwości i wyzwania dla kształtowania polityki i budowania społeczeństwa na wszystkich poziomach.

Badania naukowe zwróciły uwagę na zmieniającą się samoświadomość starszych pokoleń, która obaliła wiele stereotypów dotyczących nieuchronnego starzenia się wraz z wiekiem. Nastąpiła zmiana paradygmatu starzenia się: pojęcie „pomyślnego starzenia się” coraz częściej utożsamiano z tzw. paradygmatem „aktywnego starzenia się”. Pojęcie to było wykorzystywane w strategiach politycznych i angażowało powojenne kohorty, zdrowe i wykształcone - tzw. *young old* lub *new seniors* – zbliżające się do emerytury.

Zgromadzenie Ogólne ONZ w **rezolucji 33/52 z 14 grudnia 1978** r. uznało potrzebę zwrócenia uwagi świata na poważne problemy starszego pokolenia, stanowiącego coraz większą część światowej populacji, i postanowiło zorganizować **Światowe Zgromadzenie na temat Starzenia się** w porozumieniu z państwami członkowskimi, wyspecjalizowanymi agencjami i zainteresowanymi organizacjami, jak Międzynarodowa Organizacja Pracy (ILO) i Światowa Organizacja Zdrowia (WHO). Odbyło się ono w Wiedniu w 1982 r. i miało stać się forum do zainicjowania międzynarodowego programu działań, którego celem było zagwarantowanie osobom starszym bezpieczeństwa ekonomicznego i socjalnego, a także możliwości przyczyniania się do rozwoju państw narodowych.

Wiedeński Międzynarodowy Plan Działania w sprawie starzenia się był pierwszym międzynarodowym instrumentem dotyczącym starzenia się, stanowiącym podstawę do formułowania strategii i działań. Zawierał on zalecenia dotyczące działań w zakresie badań, gromadzenia i analizy danych, szkoleń i edukacji, a także następujących obszarów sektorowych: zdrowie i odżywianie, ochrona konsumentów, mieszkalnictwo i środowisko, rodzina, opieka społeczna, zabezpieczenie dochodów i zatrudnienie oraz edukacja. Celem planu działania było wzmocnienie zdolności rządów i społeczeństwa obywatelskiego do skutecznego radzenia sobie ze starzeniem się społeczeństw oraz do uwzględniania potencjału rozwojowego i potrzeb osób starszych. Stał się on pożywką dla kolejnych planów działania, nowych instytucji i dotychczasowych strategii.

Zasady Narodów Zjednoczonych dotyczące osób starszych są zorganizowane wokół następujących zagadnień:

- niezależności
- uczestnictwa
- samorealizacji
- godności
- opieki

Odzwierciedlają one potrzebę znalezienia równowagi między integracją osób starszych ze społeczeństwem oraz równoległym uznawaniem ich szczególnych potrzeb.

Zasady przyjęto w rezolucji Zgromadzenia Ogólnego 46/91 z 16 grudnia 1991 r.^A

^A United Nations Principles for Older, dostępne na stronie:

www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/ProfessionalInterest/olderpersons.pdf.

Wraz z zasadami ONZ dotyczącymi osób starszych z 1991 r., **deklaracją polityczną i madryckim Międzynarodowym Planem Działania w sprawie starzenia się z 2002 r.** przyjęto pierwsze szczegółowe normy międzynarodowe dotyczące osób starszych, starzenia się i związanej z tym polityki.

Zgodnie z konwencjami, zaleceniami i rezolucjami innych wyspecjalizowanych podmiotów ONZ, zobowiązaniem wszystkich państw do przestrzegania, ochrony i realizacji wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz zgodnie z **Kartą Narodów Zjednoczonych i Powszechną Deklaracją Praw Człowieka**, powstały ramy normatywne dla rozwoju polityki dotyczącej starzenia się na poziomie państw narodowych. Ramy te były rozwijane i są zmieniane po dzień dzisiejszy. Agencje międzynarodowe stworzyły odpowiednie instrumenty i w ramach swoich kompetencji reagowały na zmiany i wyzwania. Ilustruje to i wskazuje, jak tworzy się, wdraża lub zmienia ramy normatywne.

W ostatnim czasie zainicjowano promocję globalnej walki z ageizmem w związku z działaniami *Otwartej grupy roboczej ds. starzenia się (OEWG)*, powołanej 21 grudnia 2010 r. przez Zgromadzenie Ogólne ONZ (rezolucja 65/182). Grupa ta analizuje istniejące międzynarodowe ramy praw człowieka w odniesieniu do osób starszych oraz określa ewentualne niedobory i najlepsze sposoby ich usunięcia, w tym poprzez rozważenie możliwości wprowadzenia kolejnych instrumentów i środków w stosownych przypadkach.⁶

Ogólny przegląd pomysłów i inicjatyw prawodawczych ONZ oraz innych organów międzynarodowych, takich jak UE, Rada Europy, WHO, a także niektóre oceny i interpretacje autorstwa rządów krajowych i organizacji pozarządowych, zebrano w obszernym wyborze, przeanalizowano i wydano w 2021 r. w publikacji ***Against Ageism and Towards Active Social Citizenship for Older Persons***.⁷ Choć w centrum uwagi znajduje się tam ocena i przyszłość Europejskiej Karty Społecznej w zakresie rozwoju i zapewnienia praw człowieka osobom starszym, publikacja sięga szeroko i dogłębnie do ogólnego rozwoju koncepcji starzenia się, zmian demograficznych i praw osób starszych. Ponieważ autorzy *Against Ageism and Towards Active Social Citizenship for Older Persons* wykorzystali ankiety z

⁶ Organizacja Narodów Zjednoczonych (2022), *12. sesja Otwartej grupy roboczej ds. starzenia się*.

⁷ Doron I. i Quinn G. (2021).

„otwartymi” pytaniami wysłanymi do rządów i instytucji zajmujących się prawami człowieka, możliwe było przeanalizowanie wpływu pandemii COVID-19, a w szczególności wykorzystania technologii cyfrowych i zapotrzebowania na nie w celu zagwarantowania włączenia społecznego osób starszych. Podczas gdy kilka krajów wymieniło pandemię COVID-19 jako formę „krystalizacji” problemów, jakich doświadczają osoby starsze w placówkach opieki długoterminowej (LTCF), w odpowiedziach dwóch krajów – Bułgarii i Węgier – podkreślono potrzebę promowania komunikacji cyfrowej i walki z „cyfrowym podziałem”.

Sprostanie wyzwaniom ciągle zmieniającego się społeczeństwa

Czy wszystko zaczęło się od podniesienia poziomu świadomości w czasie pandemii COVID-19 i dotyczących cyfryzacji naszych społeczeństw wniosków, w których podkreślono potrzebę włączenia cyfrowego i MIL? Nie, choć trudno przecenić wpływ kryzysu COVID-19 – w kontekście fundamentalnej dynamiki, która działała od dawna i stopniowych zmian, które nagle stały się bardzo pilne. Odpowiedzialne reakcje – zarówno polityczne, jak i społeczne – nie mogły dłużej czekać. Dotyczy to z pewnością przyspieszenia procesów ułatwiających seniorom udział w cyfrowej transformacji naszych społeczeństw. Jak stwierdziła Rada Europy w **zaleceniu CM/Rec (2014)2 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie promowania praw człowieka w odniesieniu do osób starszych (19 lutego 2014 r.)**: należy wdrożyć istniejące międzynarodowe standardy praw człowieka i ramy normatywne oraz „podjąć dodatkowe wysiłki w celu analizy niedoborów w zakresie ochrony tych praw (...)”⁸. Oznacza to, że strategie ogólne i inicjatywy włączania do głównego nurtu polityki są działaniami ciągłymi, otwartymi na włączanie nowych aspektów, które mają być osadzone na stałe w strategii ogólnej.

Kilka istotnych aspektów w ramach analizy europejskich i międzynarodowych decyzji politycznych oraz wytycznych dotyczących cyfrowego włączenia seniorów w ostatnich latach:

- W 2010 roku UE uruchomiła „Agendę cyfrową dla Europy”.⁹ Jedno z działań nosiło tytuł: „Zwiększanie umiejętności i zdolności cyfrowych oraz włączenia społecznego”, nie tylko w celu szkolenia zawodowego, zwiększenia szans na zatrudnienie i osiągnięcia wzrostu gospodarczego, ale także w celu włączenia wszystkich w erę cyfrową. *Chodzi o upodmiotowienie i emancypację, o uczenie się, tworzenie, uczestniczenie oraz pewność siebie i rozeznanie w korzystaniu z mediów cyfrowych* – stwierdzili autorzy – oraz o *wykonywanie codziennych zadań online, od ubiegania się o pracę po płacenie podatków czy rezerwację biletów (...)*. Komisja promowała kilka programów i inicjatyw skierowanych również do osób starszych – w wieku od 65 do 74 lat, osób o niskich dochodach, bezrobotnych i słabiej wykształconych, zamierzając zniwelować przepaść cyfrową. Wydaje się jednak, że w tej dekadzie (2010-2020) intensywne promowanie kursów ICT w celu zdobycia wymaganych

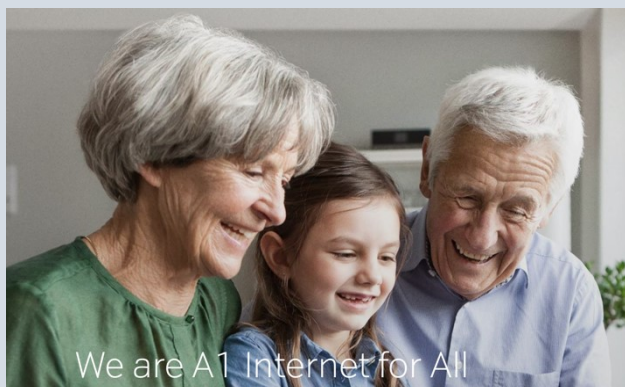
⁸ Rada Europy (2014): W 2014 roku Komitet Ministrów zaproponował podjęcie kilku inicjatyw w celu realizacji istniejących praw człowieka i zasad w odniesieniu do osób starszych i wspominał, że po 5 latach powinna nastąpić ocena podjętych działań. Wszystkie otrzymane informacje zostały opublikowane w *Promotion of Human Rights of Older person pictures, the "legal machinery" installed in several member states to guarantee and implement older persons' human rights, and a broad range of good practices related to these rights*. W odniesieniu do zasady „Autonomia i uczestnictwo”, Polska opisała program operacyjny „Polska Cyfrowa 2017 – 2020” ze specjalnym budżetem przeznaczonym na promowanie włączenia cyfrowego osób starszych w celu organizowania i rozwijania umiejętności cyfrowych (korzystanie z internetu i usług związanych z internetem, takich jak aplikacja e-gov, komunikatory internetowe itp.) dla osób powyżej 65. roku życia, z pierwszeństwem dla osób mieszkających na terenach wiejskich.

⁹ Komisja Europejska (2010), Europejska Agenda Cyfrowa .

umiejętności i kompetencji cyfrowych – jak np. austriacki projekt „Cyfryzacja dla wszystkich” (*Digitalisierung für Alle*)¹⁰ – było raczej wyjątkiem. Podobne wnioski można wyciągnąć również z raportu ogólnego i raportów krajowych z konferencji ministerialnej EKG ONZ w sprawie starzenia się: „Zrównoważone społeczeństwo dla wszystkich grup wiekowych/ Wykorzystanie potencjału dłuższego życia” (Lizbona, 21- 22 września 2017 r.). Konferencja zakończyła trzeci cykl przeglądu i oceny (2012-2017) madryckiego Międzynarodowego Planu Działania w sprawie starzenia się społeczeństw i jego regionalnej strategii wdrażania (MIPAA/RIS), ale kwestie cyfrowej transformacji społeczeństwa i umiejętności cyfrowych nie były poruszane.¹¹ Czwarty przegląd odbędzie się w Rzymie, w dniach 16-17 czerwca 2022 r.¹²

Lokalne grupy seniorów – siły napędowe upowszechniania umiejętności cyfrowych

W 1995 roku regionalna organizacja *Österreichischer Seniorenbund* (Austriackie Stowarzyszenie Seniorów) rozpoczęła w Wiedniu program „kursów komputerowych i internetowych dla seniorów”, które nadal cieszą się powodzeniem. W kolejnych dekadach do 2010 roku inne regionalne organizacje *Seniorenbund* podążyły za tym przykładem:

najpierw Salzburg, Górna Austria i Dolna Austria, a dziś już wszystkie 9 regionów oferuje szkolenia umożliwiające seniorom nabywanie indywidualnych umiejętności korzystania z sieci. W tym czasie największy operator telefonii komórkowej i internetu, A1, objął takie działania sponsoringiem i zapewnił wsparcie techniczne oraz materiały szkoleniowe dla lokalnych grup *Seniorenbund*. W 2011 roku A1 rozpoczęło projekt „A1 – internet dla wszystkich” (*Internet für alle*), w którym aktywnie uczestniczyły krajowe organizacje seniorów. Równolegle rząd austriacki uruchomił w 2018 roku ogólnokrajową inicjatywę "fit4internet", która oferuje szkolenia dla pokolenia 60+, organizowane wspólnie z austriackimi organizacjami senioralnymi.^B

Heinz K. Becker, były sekretarz generalny *Österreichischer Seniorenbund*: „Motywem do uruchomienia ponad 25 lat temu działań inicjacyjnych w zakresie wykorzystania internetu było otwarcie swego rodzaju »nowego okna na świat« dla pokolenia, które nie mogło rozwinąć umiejętności cyfrowych w swoim życiu zawodowym. Pierwotnie zakładano, że umiejętności te staną się niezbędną kompetencją kulturową, równie ważną jak pisanie i czytanie. Obecnie szkolenia z zakresu umiejętności cyfrowych obejmują ponad 4000 lokalnych grup seniorów. To właśnie bardzo lokalna struktura austriackich organizacji senioralnych, obejmująca swoim zasięgiem niemal każdą większą wieś i mniejsze miasto, stanowi podstawę, dzięki której austriackie starsze roczniki miały w ciągu ostatnich 30 lat ogromną szansę na rozwój i poprawę swoich umiejętności cyfrowych”.

^A Haberfelner, A. (2018) We are A1 Internet for All, A1 Stories, dostępny na stronie: www.a1stories.com/blog/we-are-a1-internet-for-all/, dostęp 15 maja 2022 r.

^B Korosec, I. (b.d.), Wywiad: „Die Digitalisierung ist für uns alle so wichtig!”, OSB, dostępny na stronie: www.seniorenbund.at/wissenswertes/interview-die-digitalisierung-ist-fuer-uns-alle-so-wichtig, dostęp 15 maja 2022 r.

¹⁰ Sponsorowany przez Federalne Ministerstwo Spraw Społecznych, Zdrowia, Opieki i Ochrony Konsumentów oraz we współpracy z Austriackim Instytutem Telekomunikacji Stosowanej, rozpoczęty w 2018 roku.

¹¹ EKG ONZ (2017), *Konferencja Ministerialna w sprawie Starzenia się: Zrównoważone społeczeństwo dla wszystkich grup wiekowych: Wykorzystanie potencjału dłuższego życia*.

¹² EKG ONZ (b.d.), *Stała grupa robocza ds. starzenia się*.

- Biorąc pod uwagę ogromne zmiany wywołane pandemią COVID-19, postępując zgodnie z wcześniejszymi opcjami działań i mając świadomość konieczności ich przyspieszenia, UE sformułowała ostatnio kilka nowych planów. Jednym z nich jest **Kompas Cyfrowy 2030**.¹³ Przekłada on ambicje cyfrowe UE na rok 2030 na język konkretów. Plan opiera się na czterech głównych filarach: umiejętnościach, rządach, infrastrukturze i biznesie. Pierwszy filar – ludność z kompetencjami cyfrowymi – poszerza cel dotyczący podstawowych umiejętności cyfrowych, tak aby posiadało je minimum 80% ludności. Nie uwzględniono celów i działań koncentrujących się bezpośrednio na osobach starszych. Realizacja celów, przy wsparciu finansowym ze strony UE, leży w gestii państw członkowskich.

Aspekty podkreślone poniżej są już wyraźniej skoncentrowane na ogólnej strategii zmian demograficznych i znaczeniu włączenia cyfrowego osób starszych

- Nominacja Dubravki Šuicy na wiceprzewodniczącą Komisji odpowiedzialną za demografię i demokrację,¹⁴ decyzja o włączeniu strategii dotyczących starzenia się do wszystkich obszarów polityki oraz wprowadzenie „opartego na cyklu życia podejścia”, które pokazuje, w jaki sposób doświadczenia z dzieciństwa i nierówności społeczno-ekonomiczne nagromadzone w ciągu całego życia danej osoby utrzymują się do późnej starości – to ważne składowe wspólnej polityki mającej na celu sprostanie wielu wyzwaniom, związanym ze zmianami demograficznymi, przy uwzględnieniu różnic i trudności występujących między regionami i w ich obrębie.

Dubravka Suica, wiceprzewodnicząca ds. demokracji i demografii w Komisji UE (2019-2024) w przemówieniu programowym na „Konferencji na temat przyszłości Europy oraz wyzwań i możliwości starzenia się w Europie”, współorganizowanej przez Uniwersytet w Mariborze i Republikę Słowenii, sprawującą prezydencję w Radzie Europejskiej (29 listopada 2021 r.): *Od chwili narodzin starzejemy się. Niezbędne jest wspieranie zrozumienia, solidarności i odpowiedzialności, ale także dzielenia się wiedzą między pokoleniami. Budując*

konstruktywną narrację wokół zmian demograficznych i starzenia się, wzmocnimy nasze społeczności i naszą demokrację, przygotowując je na przyszłe wyzwania (...) W swojej funkcji skupiam się na całym cyklu życia, od praw dzieci po prawa osób starszych. Starzenie się nie jest tylko sprawą osób starszych. Perspektywa dłuższego życia ma bezpośredni wpływ na każdego, także na młodych. Starzenie się stwarza zarówno wyzwania, jak i możliwości dla naszych gospodarek, naszych społeczeństw i naszej demokracji.^A

^A ec.europa.eu/commission/commissioners/2019-2024/suica/announcements/vice-president-suica-delivers-keynote-speech-videoconference-event-conference-future-europe-and_en

- Najbardziej istotne były **konkluzje Rady UE „Prawa człowieka, uczestnictwo i dobrostan osób starszych w erze cyfryzacji” (12 października 2020 r.)**¹⁵ oraz **konkluzje trio prezydencji w postaci deklaracji trio w sprawie aktywnego starzenia się**. Niemcy, Portugalia i Słowenia to

¹³ Komisja Europejska (2021), *Kompas cyfrowy 2030: europejska droga do dekady cyfrowej*.

¹⁴ Komisja Europejska (b.d), *Dubravka Šuica*.

¹⁵ Rada Europejska (2020), *Poprawa dobrostanu osób starszych w erze cyfryzacji: Rada przyjmuje konkluzje*.

państwa członkowskie sprawujące prezydencję w Radzie Unii Europejskiej w okresie 18 miesięcy od lipca 2020 r. do grudnia 2021 r. We wspomnianych konkluzjach Rady UE, wydanych jesienią 2020 r. w odpowiedzi na pierwszą falę COVID-19, stwierdza się, że osoby starsze cierpią, zarówno z powodu wirusa, jak i ograniczeń kontaktów społecznych, i z zadowoleniem przyjmuje zwrot UE w kierunku przyjęcia podejścia opartego na prawach człowieka w polityce dotyczącej starzenia się, a także duży nacisk na państwa członkowskie w zakresie polityki dotyczącej starzenia się w ogóle i włączenia cyfrowego osób starszych. Te konkluzje Rady UE są niezwykle interesujące, jeśli spojrzymy na nie w ich szerszym kontekście społecznym i politycznym, a nie tak, jakby „przypadkiem” spadły z nieba lub zostały napisane w brukselskich biurach. Chociaż nie możemy przeprowadzić dogłębnej analizy procesu decyzyjnego – co z pewnością warto zrobić – wspomnimy tu tylko o kilku aspektach.

Sprawozdawczość niemieckiego rządu federalnego opiera się na decyzji Bundestagu z 1994 roku. Podczas każdej jego kadencji jednorazowo wybiera się inny temat, a odpowiednie sprawozdania sporządzane są przez niezależnych ekspertów. Tym razem była to cyfryzacja. Ostatnio, w sierpniu 2020 roku, gdy Niemcy sprawowały prezydencję w Radzie UE, BAGSO opublikowało oświadczenie¹⁶ dotyczące „Ósmego raportu rządu w sprawie osób starszych”¹⁷, skupiając się na osobach starszych i cyfryzacji. W ramach swoich krytycznych uwag BAGSO stwierdziło, iż *ubolewa, że zagadnieniom edukacji cyfrowej i rozwoju umiejętności nie poświęcono odpowiedniej uwagi w »Ósmym raporcie rządu w sprawie osób starszych«, mimo że promowanie technologii i umiejętności korzystania z mediów jest kluczowym warunkiem wstępnym dla ułatwienia osobom starszym dostępu do potencjału rozwiązań cyfrowych i umożliwienia tym osobom dokonywania świadomych wyborów dotyczących sposobu korzystania z tych rozwiązań.*¹⁸

BAGSO (*Bundesarbeitsgemeinschaft der Seniorenorganisationen*), niemiecka Federalna Wspólnota Robotnicza Organizacji Senioralnych, jest organizacją parasolową około 120 organizacji społeczeństwa obywatelskiego i od wielu lat ma świadomość znaczenia inicjatyw mających na celu poprawę włączenia cyfrowego wszystkich ludzi, w tym osób starszych. W 2017 roku BAGSO opublikowało stanowisko „Osoby starsze w cyfrowym świecie”.^A Skupiono się w nim na osadzeniu korzystania z internetu w codziennym życiu seniorów. Określono potencjalne przeszkody i działania – potrzebne, by umożliwić wykorzystanie pozytywnych możliwości oferowanych przez internet, który jest dostępny i bezpieczny dla wszystkich.

Wpływ procesu cyfryzacji na życie w podeszłym wieku można dostrzec w dziedzinach mieszkalnictwa, opieki, mobilności i zdrowia, a także przy tworzeniu przestrzeni społecznych. Komisja ekspertów określiła technologie cyfrowe istotne dla wszystkich tych dziedzin życia, wyróżniła pojawiające się nowe rozwiązania i oceniła, w jaki sposób wpływają one na życie osób w podeszłym wieku. Z wynikami tych rozważań można zapoznać się w wyżej wymienionym raporcie. Ponieważ komisja ekspertów przedstawiła raport już w styczniu 2020 roku, opracowanie nie uwzględniło jeszcze skutków kryzysu COVID-19. Od marca 2020 roku doszłaby do tego potrzeba łączności cyfrowej, szczególnie istotna w sytuacjach izolacji społecznej i lockdownów. Niemniej jednak wpływ tego raportu, dyskusji i prezentacji zbiegających się z kryzysem pandemicznym i odpowiedzialnością rządu niemieckiego, sprawującego prezydencję w Radzie UE, był z pewnością istotny dla

¹⁶ BAGSO (2020), *Osoby starsze a cyfryzacja*.

¹⁷ Bundesministerium für Familie, Senioren Frauen und Jugend (2020), *Achter Altersbericht - Ältere Menschen und Digitalisierung*.

¹⁸ BAGSO (2020), *Osoby starsze a cyfryzacja*.

dalszego rozwoju wizji „osób starszych i cyfryzacji” w Niemczech i w Europie.^B

^A BAGSO (2019), Osoby starsze w cyfrowym świecie, dostępne na stronie:

www.bagso.de/fileadmin/user_upload/bagso/06_Veroeffentlichungen/2020/BAGSO_Position_Paper_Older_persons_in_a_digital_world.pdf, dostęp 18 kwietnia 2022 r.

^B AGE Platform Europe (2020), *Strengthening Older People's Rights in Times of Digitalisation - Lessons learned from COVID-19 - Joint German Ministry-AGE-BAGSO online conference*, dostępne na:

www.age-platform.eu/event/strengthening-older-people-s-rights-times-digitalisation---lessons-learned-covid-19, dostęp 18 kwietnia 2022 r.

Poniżej wymieniamy kilka istotnych inicjatyw wspieranych przez niemiecki rząd – Federalne Ministerstwo ds. Rodziny, Seniorów, Kobiet i Młodzieży (BMFSFJ):

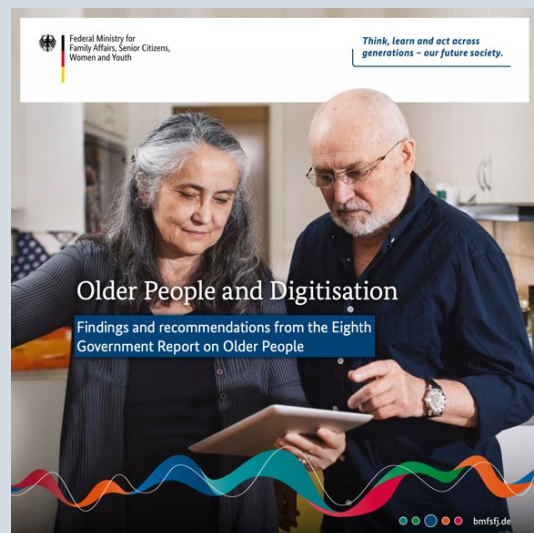
- projekt *Digitaler Engel - sicher, praktisch, hilfsbereit* (Cyfrowy Anioł – bezpieczny, użyteczny, pomocny)¹⁹ oraz punkt usługowy *Digitalisierung und Bildung für ältere Menschen* (Cyfryzacja i edukacja dla osób starszych) mają na celu wspieranie aktywnego udziału osób starszych w naszym społeczeństwie i umożliwienie im prowadzenia samodzielnego życia w coraz bardziej zdigitalizowanym społeczeństwie.
- Autobus mobilnego zespołu doradców – *Digitale Engel* (Cyfrowe Anioły) – jeździł po całych Niemczech, choć w czasie pandemii COVID-19 w ograniczonym zakresie, aby zapewnić na miejscu osobom starszym osobiste – odwołujące się do konkretnych uwarunkowań życiowych tych osób – wsparcie w kompetentnym korzystaniu z usług cyfrowych.²⁰ Osobiste rozmowy pomagają zaprezentować usługi cyfrowe, odpowiedzieć na konkretne pytania i zmniejszyć obawy. „Cyfrowe Anioły” ściśle współpracują z istniejącymi strukturami lokalnymi, takimi jak *Mehrgenerationenhäuser* (domy i świetlice wielopokoleniowe) i *Seniorenbüros* (agencje seniorów). W centrum ich zainteresowania pozostają tereny wiejskie.
- Od kilku lat BAGSO argumentowało, że osoby w fazie postzawodowej życia muszą być strukturalnie i finansowo wspierane w zdobywaniu umiejętności cyfrowych, podobnie jak młodzież i studenci. W 2021 roku uruchomiono *Digitalpakt Alter* (Pakt cyfrowy dla osób starszych). Stworzono około 100 *Erfahrungsorte* (miejsc zdobywania doświadczeń), dzięki którym ponad 6000 starszych osób mogło poszerzyć swoje kompetencje cyfrowe.²¹

¹⁹ Digitaler Engel (b.d.), *Über das Projekt*.

²⁰ Bundesministerium für Familie, Senioren Frauen und Jugend (2019), *„Digitaler Engel” startet Deutschlandtour*.

²¹ DigitalPakt Alter, (b.d.), *Über uns*.

„Pandemia koronawirusa sprawiła, że temat ten stał się bardziej aktualny niż kiedykolwiek. W okresie izolacji społecznej i ograniczeń w wychodzeniu z domu wiele osób starszych nauczyło się dostrzegać możliwości, jakie oferują technologie informacyjne i komunikacja cyfrowa oraz korzystało z nich w większym stopniu niż wcześniej. Wystarczy uwzględnić na przykład wszystkie rozmowy wideo z członkami rodziny, wszystkie cyfrowe platformy sąsiedzkie, stworzone w celu organizowania wzajemnej pomocy i wsparcia, wizyty lekarskie, które coraz częściej odbywają się za pośrednictwem łącza wideo. Pandemia uświadomiła jednak również, że nie wszystkie osoby starsze dysponują infrastrukturą niezbędną do cyfrowego uczestnictwa w życiu społecznym. Zbyt często brakuje im nie tylko niezbędnej wiedzy, ale także środków finansowych na zakup sprzętu”.^A

Dr Franziska Giffey, Federalna Minister ds. Rodziny, Seniorów, Kobiet i Młodzieży, Słowo wstępne, Ósmy raport o osobach starszych, Osoby starsze a cyfryzacja.

^A [Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend \(2020\), Older People and Digitization, available at: www.bmfsfj.de/resource/blob/159708/ed36ad230d6038b9f0a439fb03ddf35b/achter-altersbericht-kurzfassung-englisch-data.pdf, dostęp 18 kwietnia 2022.](https://www.bmfsfj.de/resource/blob/159708/ed36ad230d6038b9f0a439fb03ddf35b/achter-altersbericht-kurzfassung-englisch-data.pdf)

Równość cyfrowa dla wszystkich: wspólna globalna perspektywa

14 grudnia 1990 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ ustanowiło (w rezolucji 45/106) **1 października Międzynarodowym Dniem Osób Starszych (UNIDOP)**. „Cyfrowa równość dla wszystkich” to temat edycji z 2021 roku²² – UNIDOP wyraził tym samym potrzebę dostępu do świata cyfrowego i znaczącego uczestnictwa w nim dla wszystkich, w tym dla starszego pokolenia. Według UNECE²³ wymaga to działań mających na celu:

- zapewnienie równego dostępu do towarów i usług wykorzystujących technologię cyfrową poprzez ich projektowanie z udziałem zainteresowanych stron oraz inicjatywy polityczne, dzięki którym usługi internetowe – takie jak administracja elektroniczna, bankowość elektroniczna, handel elektroniczny, nauczanie drogą elektroniczną oraz zdalne usługi zdrowotne – będą dostępne, przystępne cenowo i przyjazne dla użytkownika, przy jednoczesnym zachowaniu ciągłego dostępu do nich w trybie offline.
- Zwiększenie umiejętności cyfrowych w celu ograniczenia niedoborów w zakresie umiejętności cyfrowych poprzez zapewnienie szkoleń z dziedziny bezpiecznego poruszania się w środowisku cyfrowym, w tym możliwości uczenia się międzypokoleniowego i od rówieśników, a także środków przeciwdziałających ageizmowi, aby zachęcić osoby starsze do korzystania z technologii cyfrowych.

²² UNDESA DISD (2021), *Digital Equity for All Ages - United Nations International Day of Older Persons 2021 (UNIDOP)*.

²³ Grupa robocza UNECE ds. starzenia się (2021), *Starzenie się w erze cyfrowej*.

- Wykorzystanie potencjału technologii cyfrowych w zakresie aktywnego i zdrowego starzenia się, dobrostanu i upodmiotowienia osób starszych – w tym poprzez komunikację cyfrową, która może zmniejszyć samotność i izolację społeczną, oraz technologie cyfrowe, które mogą zwiększyć możliwości niezależnego życia w podeszłym wieku.
- Zapewnienie osobom starszym ochrony praw człowieka w erze cyfrowej poprzez tworzenie etycznych, przejrzystych i bezpiecznych środowisk i usług cyfrowych dzięki polityce chroniącej godność, autonomię i prywatność, a także swobodną i świadomą zgodę na korzystanie z technologii cyfrowych.

Oznacza to, że umiejętności cyfrowe są ważnym aspektem zapewniania integracji cyfrowej osób starszych, ale warunki i oczekiwane rezultaty szkoleń w zakresie nabywania umiejętności cyfrowych stanowią część postrzeganego szerszej środowiska życia tych osób. Co więcej, nabywanie umiejętności cyfrowych wymaga podjęcia kilku działań politycznych przez decydentów. Zmniejszenie cyfrowych niedoborów uwarunkowanych wiekowo, zwiększenie włączenia cyfrowego i aktywnej partycypacji osób starszych zależy od doświadczanego przez nie szacunku i roli, jaką osobom tym przypisuje społeczeństwo, którego są częścią. Umiejętności cyfrowe należy uznać za jedną z najważniejszych potrzeb kulturowych, podobnie jak czytanie i pisanie, otwierających okno na świat, wiedzę i informacje, a także na kulturę i rozrywkę, zgodnie z indywidualnymi zainteresowaniami i potrzebami każdego obywatela. Ponadto alfabetyzacja cyfrowa jest kluczem do krytycznego rozumienia mediów i informacji oraz do uczestnictwa w cyfrowych platformach społecznych i politycznych. Jest dźwignią cyfrowego uczestnictwa w demokracji.

Umiejętność korzystania z mediów i informacji: klucz do uczestnictwa w erze cyfrowej

Świadomość potrzeby posiadania kompetencji cyfrowych w zakresie mediów i informacji (MIL) stała się punktem wyjścia dla licznych inicjatyw stymulacyjnych już w ostatnich dekadach XX wieku. W celu optymalizacji kompetencji cyfrowych wszystkich grup ludności, rządy, serwisy internetowe, szkoły oraz różne organizacje społeczeństwa obywatelskiego uruchamiały inicjatywy na rzecz licznych grup ludności (studentów, nauczycieli, profesjonalistów w dziedzinach mediów, informacji, produkcji i administracji...), często podkreślając zasadę „integracji cyfrowej dla wszystkich”. W badaniach i strategiach dotyczących włączenia cyfrowego i budowania potencjału cyfrowego osoby starsze jako grupa są jednak regularnie wykluczane. Ponieważ coraz więcej usług przechodzi do sieci, osoby starsze potrzebują MIL i oczekuje się od nich umiejętności niezbędnych do funkcjonowania w cyfrowo przekształconym otoczeniu; jeśli ich nie posiadają, grozi im wykluczenie. Jak możemy interpretować tę sytuację osób starszych i jak możemy zaspokoić tę potrzebę?

Korzystanie z internetu przez osoby starsze

Choć wiek jest często używaną kategorią we wszelkiego rodzaju ankietach, to o korzystaniu z internetu przez osoby starsze nie wiemy zbyt wiele. Przynajmniej nie o osobach starszych, które ukończyły 74 lata. Powodem jest to, że w badaniach skierowanych do „wszystkich grup wiekowych” najstarszą grupą wiekową respondentów są zazwyczaj osoby w wieku 65-74 lat. Tak było też ostatnio w *Shaping Europe's Digital Future* – badaniu ze szczegółowymi analizami w rozbiciu na poszczególne zagadnienia

i kraje, ale zawsze w odniesieniu do respondentów w wieku od 16 do 74 lat.²⁴ Czy nieuwzględnienie osób powyżej 74. roku życia nie jest przeoczeniem? Czy w sytuacji, gdy badacze poszukują informacji na temat postaw i zachowań „całej populacji” i przedstawiają swoje wyniki jako dotyczące tej właśnie „populacji”, „wszystkich grup wiekowych”, „włączenia cyfrowego wszystkich ludzi” itp., można pominąć osoby powyżej 74. roku życia?

Oczywiście, że przyjmujemy z zadowoleniem i doceniamy badania dotyczące konkretnych młodszych grup. Nikt nie może zaprzeczyć, że badania nad budowaniem potencjału są niezbędne w odniesieniu do możliwości zatrudnienia oraz wzrostu gospodarczego w przemyśle i usługach, ale... Nie możemy pozostawić na uboczu starzejącego się pokolenia powyżej 74. roku życia – jakby „nie istniało” i nie było warte badań lub interpretacji w porównaniu z innymi grupami wiekowymi. Istnieje potrzeba przeprowadzenia kompleksowych badań porównawczych, obejmujących naprawdę „wszystkie grupy wiekowe”.

Tak właśnie postąpiła w 2020 roku Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej (FRA), wychodząc naprzeciw prośbie ówczesnej niemieckiej prezydencji w Radzie UE. Agencja przygotowała dokument informacyjny na konferencję „**Wzmocnienie praw osób starszych w czasach cyfryzacji**”. Choć metodologia badania była dość skomplikowana, Agencji udało się przebadać prawie 35 tys. osób w wieku 16 lat i więcej - w tym osoby w wieku 75+.²⁵ Główne wnioski są z pewnością istotne:

- międzypokoleniowa przepaść cyfrowa jest znacząca i zwiększa się wraz z wiekiem. Z badania „Prawa podstawowe 2019” wynika, że przynajmniej okazjonalnie korzysta z internetu 20% osób w wieku 75+ i odpowiednio 98% osób w wieku 16-29 lat;
- pod względem wieku internauci i „nieinternauci” różnią się diametralnie: wśród osób niekorzystających z internetu nadreprezentowane są osoby starsze, zaś wśród internautów osoby młodsze, jeśli wziąć pod uwagę strukturę całej populacji;
- wśród internautów częstotliwość korzystania z sieci maleje wraz z wiekiem;
- wyniki wskazują, że wykształcenie odgrywa ważną rolę w korzystaniu z internetu wśród osób w każdym wieku, ale wyższy poziom wykształcenia w starszych grupach wiekowych koresponduje z większym stopniem korzystania przez nie z sieci;
- począwszy od 45. roku życia można zaobserwować wyraźny wzorzec korzystania z internetu: wśród starszych grup wiekowych sieć jest wykorzystywana najczęściej do kontaktów towarzyskich i poszukiwania informacji o usługach publicznych, rzadziej zaś do bankowości internetowej i zakupów, co różni się od wzorców korzystania z internetu wśród osób młodszych;
- osoby niekorzystające z internetu za główne przeszkody w korzystaniu z sieci uznają brak niezbędnych umiejętności, następnie brak zainteresowania (jeżeli te same rzeczy można zrobić bez użycia internetu) oraz brak dostępu do internetu.

Podczas pandemii COVID-19 wymagania dotyczące fizycznego dystansu stanowiły szczególne wyzwanie dla osób starszych, z których wiele mieszka samotnie i nie zawsze dysponuje sprzętem czy wiedzą, aby korzystać z narzędzi cyfrowych w celu podtrzymywania kontaktów społecznych. Osoby

²⁴ Komisja Europejska (2021), *The Digital Economy and Society Index (DESI)*.

²⁵ FRA (2020), *Selected findings on age and digitalisation from FRA's Fundamental Rights*.

starsze zostały poważnie dotknięte pandemią – zwłaszcza te, które mieszkają w placówkach opieki długoterminowej lub cierpią na poważne schorzenia.²⁶

Dystans fizyczny nie powinien prowadzić do izolacji społecznej. Kontakty społeczne są niezbędne dla zachowania zdrowia i dobrego samopoczucia. Odcięcie od rodziny i przyjaciół pogłębia poczucie samotności i bezradności u osób starszych – zwłaszcza tych, które są wykluczone cyfrowo. W kontekście postępującej cyfryzacji usług, w wielu krajach UE dostęp do usług publicznych dla osób nieposiadających umiejętności cyfrowych jest prawie niemożliwy. **Sprawozdanie FRA z 2021 r. na temat praw podstawowych** podkreśla znaczenie stosowania opartego na prawach podejścia do starzenia się i odzwierciedlania tego podejścia we wszystkich istotnych inicjatywach i politykach, w tym w działaniach na rzecz polityki włączenia społecznego.²⁷ W nowym badaniu „Starzenie się w społeczeństwach cyfrowych”, prowadzonym od 2022 r., FRA zbierze dane dotyczące zapewnienia osobom starszym dostępu do usług publicznych online i offline. Wykorzysta przy tym perspektywę praw podstawowych, aby zapewnić możliwość egzekwowania tych praw w praktyce.²⁸

Pomijanie osób starszych jako grupy docelowej projektów dotyczących umiejętności korzystania z mediów

Równoległe z cyfrową transformacją rozwoju naszego społeczeństwa oraz digitalizacją mediów i informacji, która przyspieszyła w czasie kryzysu COVID-19, nasze społeczeństwa w ostatnich latach założyły, że każdy może uczestniczyć w środowisku cyfrowym. Dzięki dostępowi do internetu, korzystaniu z komputerów, telefonów i innych urządzeń cyfrowych, czyli tzw. niezbędnej wiedzy XXI wieku i umiejętnościom cyfrowym, każdy obywatel miał być uczestnikiem epoki cyfrowej.

MIL jest kluczem do lepszego zrozumienia i wykorzystania mediów i informacji oraz do aktywnego uczestnictwa w erze cyfrowej. Jest to rozbudowana koncepcja wprowadzona przez UNESCO w 2007 roku, obejmująca zbiór wiedzy, umiejętności, postaw, kompetencji i praktyk, które umożliwiają ludziom skuteczny dostęp do informacji i produktów medialnych, ich analizę, krytyczną ocenę, interpretację, wykorzystywanie, tworzenie i rozpowszechnianie – na zasadach kreatywności, legalności i etyki oraz przy użyciu istniejących zasobów i narzędzi.²⁹ MIL jest podstawą do zrozumienia mediów i ich roli w naszym społeczeństwie. Przybliża niezbędne pojęcia i postawy ewaluacyjne, potrzebne do reagowania na dezinformację, mowę nienawiści, *fake newsy* i zniekształcenia informacji. Zapewnia niektóre z podstawowych umiejętności potrzebnych do krytycznego myślenia, analizy, wyrażania siebie i kreatywności – wszystkie niezbędne umiejętności dla obywateli w demokratycznym społeczeństwie.

Nie tylko dzieci w szkołach i studenci i na uniwersytetach lub ludzie starający się zwiększyć swoje szanse na zatrudnienie potrzebują niezbędnych kompetencji cyfrowych, aby zapewnić sobie stabilny i udany rozwój w życiu zawodowym i społecznym. Opanowanie umiejętności cyfrowych stało się kluczowym, potrzebnym przez całe życie elementem funkcjonowania każdej osoby, która chce w pełni uczestniczyć w życiu społeczeństwa. Odnosi się to także do starszych pokoleń³⁰ i implikuje usuwanie przez nasze

²⁶ FRA (2021), *Sprawozdanie na temat praw podstawowych*.

²⁷ FRA (2021), *Sprawozdanie na temat praw podstawowych*.

²⁸ FRA (n.d.), *2021-2023 FRA Programming Document*.

²⁹ UNESCO (2022), *O umiejętności korzystania z mediów i informacji*.

³⁰ UNESCO (2021), *Digital Literacy for Older Persons*.

społeczeństwa przeszkód, które ograniczają cyfrowe włączenie osób starszych oraz umiejętne dopasowanie dwóch globalnych trendów, wywołujących głębokie zmiany na całym świecie: rozwoju technologii cyfrowych i starzenia się społeczeństwa. MIL może się przyczynić do upodmiotowienia osób starszych jako aktywnych obywateli cyfrowych i zapewnić rozwój integracyjnych pod względem cyfrowym społeczności, które przyczyniają się do dobrobytu wszystkich pokoleń. Tak jednak jeszcze nie jest. Obecnie osoby starsze tylko w ograniczonym stopniu korzystają z możliwości oferowanych przez cyfryzację. Ponadto osoby te nie są grupą priorytetową, jeśli chodzi o związane z umiejętnościami cyfrowymi inicjatywy edukacyjne i szkoleniowe, które w ostatnich latach były szeroko oferowane. Potwierdzają to wyniki kilku badań przeprowadzonych na szczeblu europejskim:

- Opracowanie „**Mapping of media literacy practices and actions in EU-28**” przyniosło w 2016 roku obszerny przegląd projektów, realizowanych przez różne instytucje, ale z wyłączeniem szkół.³¹ Badacze otrzymali zbiór 517 projektów i przeanalizowali 154 z nich jako „studia przypadków”, zaproponowanych przez ekspertów krajowych jako „najbardziej znaczące projekty”. Wyniki i wnioski z badań są bardzo pouczające w kwestii projektów MIL dla osób starszych. Stwierdzono, że tylko 7 ze 145 projektów z kategorii „studium przypadku” koncentrowało się na MIL dla osób starszych. Pięć krajów - *spośród 28 państw członkowskich UE w 2016 roku* - które przedstawiły projekt, w którym zapisano ukierunkowanie na „osoby starsze” to Belgia (FL), Estonia, Grecja, Luksemburg i Hiszpania. Chociaż badanie to nie obejmowało projektów z dziedziny MIL opartych na programach nauczania w szkołach, 80 ze 145 analizowanych projektów było skierowanych do szerokiej grupy odbiorców „nastolatków i starszych uczniów”. Na drugim końcu skali: tylko 7 z 145 projektów było skierowanych do grupy odbiorców określanych jako „osoby starsze”. Autorzy podsumowali: *W związku z takimi wynikami nasuwają się pytania o poziom wsparcia dostępnego dla osób starszych w zakresie rozwijania umiejętności korzystania z mediów, zwłaszcza w kontekście rosnącej liczby osób starszych angażujących się cyfrowo i korzystających z platform i usług online.*

Było to sformułowanie, które wielokrotnie pojawiało się w poprzednich dekadach: uznano za obowiązujące zasady włączenia cyfrowego i MIL dla wszystkich. Ale praktyka wprowadzania tych zasad w życie jest tak ograniczona, że ich dopasowanie do starzejących się pokoleń, korzystających z cyfrowej transformacji, wypada słabo.

- Podobne wnioski sformułowano na podstawie wyników badania – dotyczącego rzetelnego dziennikarstwa w erze cyfrowej – przeprowadzonego w 2019 roku i mającego na celu wskazanie roli MIL związanej z celami i wyzwaniem dobrego dziennikarstwa w erze cyfrowej.³² W opracowaniu przeanalizowano około 70 projektów MIL mających na celu rozwój umiejętności i wiedzy z dziedziny MIL, które pomagają społeczeństwu rozpoznawać i doceniać dziennikarstwo wysokiej jakości. Sprawozdawcy określają „krajobraz MIL” jako bardzo zróżnicowany i stwierdzają w jednym z wniosków: *Osoby powyżej 65. roku życia mogą być narażone na niedostateczne zaspokojenie potrzeb w ramach inicjatyw MIL. Istotną przeszkodą w dotarciu do starszych odbiorców z narzędziami i szkoleniami w zakresie umiejętności korzystania z mediów może być brak łatwo dostępnej sieci upowszechniania wiedzy (takiej, jak szkoły dla młodszych ludzi). Sprawozdawcy podsumowali: W rezultacie wydaje się, że brakuje szkoleń i narzędzi z zakresu umiejętności korzystania z mediów, skierowanych do osób*

³¹ Nikoltchev S. (2016), *Mapowanie praktyk i działań w zakresie umiejętności korzystania z mediów w UE-28.*

³² Chapman M. i Oermann M. (2020), *opracowanie Rady Europy DGI(2020)1.*

starszych',³³ i gorąco zalecają: (...) stworzenie programów MIL, które pomogą obywatelom ze wszystkich grup wiekowych..³⁴

- W publikacji „**Media Literacy for All - Supporting marginalised groups through community media**”³⁵, która została wykorzystana jako dokument pomocniczy podczas World Café on the Community Media Sector i przedstawiona przez Martinę Chapman podczas Konferencji Ministerialnej Rady Europy w dniu 11 czerwca 2021 r., również stwierdzono niedobór inicjatyw skierowanych do osób starszych. W przedstawionym badaniu grupa docelowa projektów i działań była bardzo zróżnicowana, skierowana do wszystkich grup wiekowych od lat 8 do 65+; 80% projektów skierowanych jest do społeczności zmarginalizowanych; 90% do grupy wiekowej 40-65+. Jedynie mniejszość analizowanych projektów była ukierunkowana na osoby powyżej 65. roku życia jako jedną z grup docelowych, ale we wszystkich przypadkach osoby powyżej 65. roku życia były częścią ogólnej grupy dorosłych lub całej grupy docelowej.
- Ponieważ umiejętność korzystania z mediów dotyczy nie tylko procesów uczenia się w zakresie wykorzystania i rozumienia informacji, ale także dezinformacji, Europejska Grupa Regulatorów ds. audiowizualnych usług medialnych (ERGA) przeprowadziła – wraz z firmami medialnymi i organizacjami edukacyjnymi – kilka badań i kampanii dotyczących krytycznego rozumienia informacji. Pomimo dotychczasowych wysiłków, w raporcie z 2020 roku stwierdzono: *Jednym z największych wyzwań, (...) jest kwestia dotarcia do jak najszerzej grupy docelowej w społeczeństwie, zwłaszcza do osób starszych*”; grupa ekspertów ERGA nie znalazła żadnych dobrych praktyk w Europie.³⁶

Nie tylko badania stosowanych praktyk odzwierciedlają ograniczoną uwagę, poświęcaną osobom starszym jako grupie docelowej MIL.³⁷ Także badania akademickie dotyczące użyteczności, znaczenia i dydaktyki MIL dla wszystkich grup wiekowych wyraźnie wskazują na brak badań wykorzystania mediów, ich rozumienia i krytycznego praktycznego odbioru wśród osób starszych.³⁸ W sektorze edukacji dorosłych uznaje się, że edukacja online „zmienia miejsca i przestrzenie uczenia się”, a różne konsekwencje megatrendu cyfryzacji wciąż czekają na odpowiednią reakcję edukatorów i badaczy. Otwartość na porzucenie tradycyjnych stereotypów dotyczących potencjału edukacyjnego i zainteresowań osób starszych oraz określenie ich zdolności jako „ważnych czynników ułatwiających międzypokoleniowe uczenie się, szczególnie we wspieraniu osób starszych, które chcą podnieść swoje umiejętności komputerowe” można uznać za perspektywę pełną nadziei.³⁹ Nadziei, której sektory badań naukowych i edukacji dorosłych nie są w stanie spełnić bez wsparcia. Liczą one na to, że politycy odegrają swoją rolę, nie tylko proponując zasady cyfrowego włączenia dla wszystkich, ale także wspierając konkretne projekty dotyczące korzystania z internetu, umiejętności korzystania z mediów i uczestnictwa w społecznej komunikacji online.⁴⁰

³³ Chapman M. i Oermann M. (2020), *opracowanie Rady Europy DGI(2020)1*, s. 24.

³⁴ Chapman M. i Oermann M. (2020), *opracowanie Rady Europy DGI(2020)1*, s. 4.

³⁵ Chapman et al. (2020), *Media literacy for all - Supporting marginalised groups through community media*.

³⁶ ERGA (2021), *Improving Media Literacy campaigns on disinformation*.

³⁷ Chapman et al. (2020), *Media literacy for all - Supporting marginalised groups through community media*.

³⁸ Rasi et al. (2019), *Edukacja medialna dla wszystkich grup wiekowych*.

³⁹ Jütte, W., & Wildemeersch, D. (2017). *Editorial: digital the new normal - multiple challenges for the education and learning of adults*.

⁴⁰ König R. et al. (2018). *Korzystanie z internetu wśród starszych Europejczyków: analiza na podstawie danych SHARE*.

Dobrym punktem wyjścia dla przyszłych działań mogą być konkluzje Rady UE z 12 października 2020 r.⁴¹ oraz konkluzje i rezolucje dotyczące zmieniającego się środowiska medialnego i informacyjnego przyjęte na **konferencji ministrów odpowiedzialnych za media i społeczeństwo informacyjne Rady Europy** (Cypr, 10-11 czerwca 2021 r.). Opierając się na wartości społeczeństw integracyjnych i dobrostanie osób starszych, rządy państw europejskich podkreślają konieczność zaakcentowania prawa osób starszych do uczestnictwa w społeczeństwie cyfrowym. Uznając znaczenie projektów MIL i ich wkład w zrównoważone, niezależne, demokratyczne środowisko medialne oraz kulturę rzetelnego dziennikarstwa wysokiej jakości, wspierają upodmiotowienie jednostek w celu ich krytycznego zaangażowania się w treści medialne, umożliwienia poruszania się po złożonym ekosystemie mediów i informacji oraz dokonywania własnych wyborów – politycznych i innych. Rada Europy zdecydowanie popiera umożliwienie jednostkom *krytycznego podejścia do treści medialnych, poruszania się w złożonym ekosystemie mediów i informacji, a w końcu dokonywania własnych wyborów – politycznych i innych – w sposób autonomiczny.*⁴²

Obchody Światowego Dnia Telekomunikacji i Społeczeństwa Informacyjnego (WTISD) 2022

Dzień ten jest obchodzony corocznie 17 maja od 1969 roku dla upamiętnienia założenia ITU i podpisania pierwszej Międzynarodowej Konwencji Telegraficznej w 1865 roku. Celem WTISD jest podniesienie świadomości potencjału korzystania z internetu oraz innych technologii informacyjnych i komunikacyjnych (ICT) z perspektywy społeczeństw i gospodarek. Obchody mają również pomóc w niwelowaniu przepaści cyfrowej.

Równy dostęp do technologii cyfrowych to nie tylko moralny obowiązek, ale także podstawa globalnego dobrobytu i zrównoważonego rozwoju - Houlin Zhao, Sekretarz Generalny Międzynarodowego Związku Telekomunikacyjnego (ITU) ^A

^A Forum WISS 2022 (2022) World Telecommunication and Information Society Day (WTISD) 2022 Celebration, dostępne na stronie: www.itu.int/net4/wsis/forum/2022/Agenda/Session/133, dostęp 15 maja 2022 r.

Czas na działanie

Zdobywanie MIL – klucza do umożliwienia osobom starszym bycia częścią cyfrowej transformacji obejmującej nasze społeczeństwa i wszystkie aspekty życia – może być postrzegane jako złożony proces komunikacji i uczenia się. Proces ten, często obejmujący projektowanie komunikacji między jednostkami, jest „momentem krystalizacji”, w którym spotykają się dwa megatrendy: cyfryzacja i starzenie się.

Proces uczenia się osób starszych i pozyskiwania przez nie kompetencji w dziedzinie mediów cyfrowych jest procesem stopniowym, prowadzącym do nabycia osobistych kompetencji i mającym ważne implikacje dla społeczeństwa, w którym żyjemy. Stawanie się cyfrowymi obywatelami oznacza

⁴¹ Rada Europejska (2020), *Poprawa dobrostanu osób starszych w erze cyfryzacji: Rada przyjmuje konkluzje.*

⁴² Sztuczna inteligencja – inteligentna polityka (2021), *rezolucja: Konferencja Ministrów Rady Europy odpowiedzialnych za media i społeczeństwo informacyjne.*

możliwość uczestniczenia online i offline w społeczeństwie, w którym żyjemy i korzystania z naszych demokratycznych praw. Edukacja cyfrowa nie jest bowiem tylko „uczeniem się technologii cyfrowej w internecie”, jest to – jak Paola Freire (1921-1997) już dawno temu stwierdziła w odniesieniu do wszelkiej edukacji – „odczytywanie świata i odczytywanie słowa”.⁴³

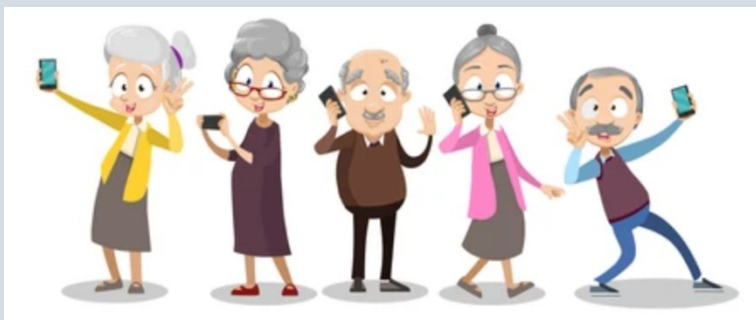
W części dotyczącej „czasu na działanie” zwrócimy uwagę na niektóre aspekty procesu nabywania MIL przez osoby starsze, równoległe tworząc pomost między poprzednimi rozdziałami i proponując pewne moduły konstrukcyjne dla nowych inicjatyw.

Uczenie się osób starszych: angażowanie się w „nowy świat” z uwzględnieniem doświadczeń życiowych

Niezawodny dostęp do ICT jest ważną – ale niewystarczającą – przesłanką do zaangażowania się w komunikację cyfrową i czerpania z niej korzyści. Wiedza, postawy i umiejętności cyfrowe są potrzebne, aby korzystać z możliwości technologicznych i dopasowywać się do nich. Aby zaangażować się w tę „nową i ciągle zmieniającą się przygodę”, należy wyjaśnić, jak i dlaczego klucz do MIL otwiera okno na instrumenty i możliwości skutecznego działania w środowisku cyfrowym. Nie chodzi tylko o bycie online, ale o umiejętności i pewność siebie.⁴⁴

Osoby starsze muszą same stać się ambasadorami umiejętności korzystania z mediów i informacji

Szkolenia w zakresie umiejętności cyfrowych dla osób starszych koncentrują się głównie na umiejętnościach korzystania z narzędzi cyfrowych, ale wypadają słabo, jeśli chodzi o zrozumienie treści cyfrowych – stwierdza Estelle Huchet z Age Platform Europe, finansowanej przez UE sieci prawie 150 organizacji senioralnych.^A

Należy organizować inicjatywy w celu poprawy umiejętności korzystania z mediów we wszystkich grupach wiekowych, ale szczególnie wśród osób starszych. Huchet odnosi się do niedawnego – wspieranego w ramach ERASMUS+ – międzynarodowego projektu DIGITOL, który doprowadził do wypracowania kilku dobrych praktyk i procedur uczenia się, mogących zainspirować innych. Age Platform Europe ma na celu podkreślenie znaczenia solidarności międzypokoleniowej, uczenia się międzypokoleniowego i edukacji pozaformalnej. Ważnym warunkiem wstępnym udanego, skutecznego uczenia się komunikacji cyfrowej oraz rozumienia dezinformacji i *fake newsów* jest zaangażowanie osób starszych w tworzenie polityki – w celu zagwarantowania, że oferta edukacyjna odpowiada ich potrzebom. AGE Platform Europe podkreśla, że musimy być występować licznie, aby wzmacniać rzetelną informację i upodmiotowić osoby starsze, aby same stały się ambasadorami umiejętności medialnych i informacyjnych.

^A Age Platform Europe (2020), *Disinformation and COVID-19: a matter of concern for older people?*, dostępne na stronie: www.age-platform.eu/policy-work/news/disinformation-and-covid-19-matter-concern-older-people, dostęp 22 kwietnia 2022 r.

Karykatura: Dostępny w: www.shutterstock.com/nl/image-vector/vector-cartoon-illustration-group-old-senior-1154738665, dostęp 8 maja 2022.

⁴³ Freire P. (1985), *Czytanie świata i czytanie słowa: An Interview with Paulo Freire*.

⁴⁴ Centre for ageing better (2021), *COVID-19 and the digital divide*.

Jak wspierać edukację medialną

Na temat tego, jak wspierać edukację medialną wśród osób starszych, dostępnych jest wiele raportów i artykułów. Niedawno ukazał się systematyczny przegląd 40 badań empirycznych opublikowanych w latach 2005-2019.⁴⁵ Chociaż osoby starsze często rozpoczynają naukę korzystania z komunikacji online w bardzo konkretnym celu (kontakty z przyjacielem, krewnym w innym kraju, konieczność uzyskania e-informacji o zdrowiu), krok po kroku ich środowisko cyfrowe poszerza się. Począwszy od podstawowego użytkownika, poprzez rozumienie i tworzenie treści medialnych, aż do świadomości potrzeby krytycznej analizy wiadomości, reklam, rozrywki, dezinformacji, aby dokonywać przemyślanych wyborów i wreszcie działać i uczestniczyć jako świadomy obywatel w nowym środowisku cyfrowym, odzwierciedlającym kontekst polityczny i społeczny, w którym żyjemy. Badania wskazują, że osoby starsze – w szczególności takie, które nigdy nie korzystały z komunikacji online w swoim życiu zawodowym, mają trudności z rozumieniem, analizą i oceną treści medialnych, w tym wiarygodności wiadomości online.

Ponieważ osoby starsze są bardzo zróżnicowaną grupą, a każda z nich ma specyficzne doświadczenia życiowe, wpływające na jej zdolności i zainteresowanie umiejętnością korzystania z mediów, metody pedagogiczne również muszą zostać odpowiednio dostosowane do potrzeb tej grupy. Ponadto istnieją nie tylko działania formalne podczas pewnego „procesu uczenia się”, lecz także potrzeba regularnego wsparcia. W tym kontekście rozwinęto pojęcie *warm expert*, (czyli „życzliwego – dosł. »ciepłego« eksperta”)⁴⁶, zaś ogólnie rzecz biorąc, sieci społeczne są bardzo ważne, aby zachęcać się nawzajem i wspólnie osiągać postępy w nauce. Oznacza to, że społeczeństwo obywatelskie odgrywa ważną rolę w promowaniu inicjatyw związanych z umiejętnością korzystania z mediów przez osoby starsze i że w końcu każdy może podzielić się swoimi doświadczeniami, aby wspomóc i wesprzeć krewnego lub współobywatela.

Wzmacnianie umiejętności cyfrowych wśród wszystkich grup ludności

Na Cyprze Wiceministerstwo ds. Badań, Innowacji i Polityki Cyfrowej wdraża „Krajowy plan działania w zakresie umiejętności cyfrowych na lata 2021-2025” o łącznym budżecie ponad 24 mln euro, który jest uwzględniony w Krajowym Planie Odbudowy i Zwiększania Odporności oraz częściowo finansowany przez UE. Szczególną uwagę poświęca się tam grupom podatnym na zagrożenia oraz osobom starszym w wieku powyżej 55 lat. Cypryjskie Centrum Produktowności, utworzone we współpracy z ministerstwem, oferuje programy edukacyjne dla osób starszych w takich dziedzinach, jak korzystanie z urządzeń elektronicznych i oprogramowania, znajomość mediów społecznościowych, narzędzi i systemów e-administracji, platform komunikacyjnych itp. Wkrótce zostanie oficjalnie powołana Krajowa Koalicja na rzecz Umiejętności Cyfrowych i Zatrudnienia, w skład której wejdzie ponad 50 publicznych i prywatnych podmiotów działających w sektorze edukacji i szkoleń. Platforma cyfrowa dla koalicji jest obecnie opracowywana w ramach ogólnoeuropejskiego projektu otrzymującego finansowanie z programu Connecting Europe Facility (CEF Digital), który będzie wspierał i katalizował zarówno publiczne, jak i prywatne inwestycje w łączność cyfrową.^A

Antonios Demetriades, przewodniczący Komitetu Opieki Społecznej Parlamentu Seniorów na Cyprze: „Rząd nie może czekać z podjęciem inicjatyw mających na celu wprowadzenie i włączenie seniorów w erę cyfrową. Jest to odpowiedzialność całego społeczeństwa. Musimy zapobiec temu, aby seniorzy żyli samotnie i w izolacji;

⁴⁵ Rasi et al. (2021), *Promoting Media Literacy Among Older People: A Systematic Review*.

⁴⁶ Martinez C. et Olsson T. (2022), *Ciepły ekspert - ciepły nauczyciel? Uczenie się o mediach cyfrowych w interakcji międzypokoleniowej*.

wykluczenie cyfrowe jest często splecione z wykluczeniem społecznym. Jako seniorzy inwestujemy w sieci społeczne jako gwarancję, że nikt nie będzie zaniedbywany”.

^A Komisja Europejska (n.d.) Connecting Europe Facility - CEF Digital, dostępne na stronie: digital-strategy.ec.europa.eu/en/activities/cef-digital, dostęp 8 maja 2022 r.

Od podstawowej obsługi urządzeń cyfrowych do aktywnego i twórczego korzystania z treści medialnych przez obywateli

Powyższe ambicje dostawców usług edukacji medialnej dla osób starszych oraz edukatorów i trenerów były mniej widoczne w wynikach opublikowanych artykułów. Najwięcej uwagi poświęcono „pierwszemu etapowi” nauki technik komunikacyjnych oraz wykorzystywaniu komunikacji online w kręgu osobistym i rodzinnym. Niemniej jednak aspiracje są otwarte i zaleca się coraz intensywniejsze rozpoznanie problemu. Ponadto – na co zwracają uwagę sami badacze – przegląd i dostępne artykuły odzwierciedlają tylko niewielką część rzeczywistości i zmagają w zakresie edukacji medialnej. Możliwe, że niedawna konieczność spotkań online, platformy partycypacji online, ankiety itp. zwiększyły również wykorzystanie komunikacji online ukierunkowanej na społeczną i polityczną partycypację obywateli. Szczególnie w sieciach społecznościowych na poziomie krajowym lub międzynarodowym ich członkowie są zmotywowani do poprawy swoich kompetencji, aby móc się komunikować i być słyszany.⁴⁷⁴⁸

Wolność słowa i MIL – fundamenty demokracji

Wolność wyrażania opinii i wolność wypowiedzi to podstawowe prawa każdego człowieka. Niezbędne dla godności i spełnienia jednostki, stanowią one również zasadnicze podstawy demokracji, praworządności, pokoju, stabilności, zrównoważonego rozwoju i uczestnictwa w życiu społecznym. Są one niezbędne dla rozwoju i korzystania z szerokiego zakresu innych praw człowieka, w tym wolności zrzeszania się i zgromadzeń, wolności myśli, religii lub przekonań, prawa do edukacji, prawa do uczestnictwa w życiu kulturalnym, prawa do głosowania i wszystkich innych praw politycznych związanych z uczestnictwem w sprawach publicznych. Bez nich demokracja nie może istnieć.

Państwa mają obowiązek szanować, chronić i promować prawa do wolności opinii i wypowiedzi. Muszą one być zapewnione zarówno w środowisku online, jak i offline. Masowa cyfryzacja w ostatnich latach miała znaczący wpływ na krajobraz medialny i korzystanie z wolności słowa oraz innych praw człowieka⁴⁹ Internet radykalnie zmienił sposób, w jaki uzyskujemy dostęp do informacji i komunikujemy się. Maszyny i platformy mediów społecznościowych w dużej mierze przejęły rolę tradycyjnych mediów. Duża część społeczeństwa zwraca się w stronę mediów społecznościowych jako głównego źródła informacji. Pojawiły się jednak również nowe możliwości rozwoju indywidualnego i wzmocnienia demokracji. Każdy ma prawo do poszukiwania, otrzymywania i przekazywania informacji i idei według własnego wyboru oraz do artykułowania opinii online i dostępu do informacji. Wolne i pluralistyczne media mogą odgrywać różne role, w tym tworzyć platformy do debat i rozważań, pomagać w informowaniu i wzmocniać pozycję obywateli, zwiększać przejrzystość i odpowiedzialność

⁴⁷ Age Platform Europe (2020), *Digital literacy of older people: an overview*.

⁴⁸ ESU (2021), *Oświadczenie: Osoby starsze i włączenie cyfrowe w dzisiejszym społeczeństwie informacyjnym*.

⁴⁹ Rada Europy (2021), Konferencja Ministrów odpowiedzialnych za media i społeczeństwo informacyjne.

demokratyczną, często także pełnić rolę publicznego stróża, edukatora, rzecznika dobrego rządzenia, a nawet katalizatora demokracji.

Dziennikarze, wydawcy, redaktorzy, blogerzy i inne podmioty medialne muszą mieć możliwość wykonywania swoich zadań bez obaw przed ingerencją lub represjami; wymaga to odpowiedniej ochrony przed przemocą, groźbami i naciskami. Zapewnienie tej ochrony jest ważne nie tylko dla podmiotów medialnych, ale także dla użytkowników – ich samorozwoju, autonomii i możliwości rozwoju.

Wolność słowa i wolne media – jako fundamenty społeczeństwa demokratycznego – muszą odpowiadać na potrzeby świadomych, aktywnych i zaangażowanych obywateli, łącząc i aktywizując obywateli i decydentów. Edukacja medialna i informacyjna powinna być skierowana do wszystkich członków społeczeństwa i umożliwiać im zdobycie wiedzy i umiejętności niezbędnych do odgrywania aktywnej roli w sferze publicznej. Rządy wszystkich szczebli, dostawcy mediów, stowarzyszenia społeczeństwa obywatelskiego i wszyscy interesariusze powinni czuć się odpowiedzialni za zapewnienie każdemu niezbędnych narzędzi do wykorzystywania potencjału mediów i informacji. Strategie cyfrowego uczenia się muszą stanowić integralną część podejścia skoncentrowanego na uczeniu i dostosowanego do jego wieku, ponieważ osoby starsze potrzebują odpowiedniej i ukierunkowanej polityki, bez której prawdopodobnie najbardziej ucierpią na transformacji cyfrowej.

Kompetencje cyfrowe stwarzają osobom w każdym wieku możliwość uczestnictwa w życiu społecznym i wywierania większego wpływu na podejmowanie decyzji politycznych; rozwijają umiejętności i kompetencje techniczne, poznawcze i społeczne, które umożliwiają każdemu zrozumienie, krytyczną analizę i ocenę treści medialnych, rozwijanie umiejętności ochrony własnej prywatności w sferze publicznej, podejmowanie świadomych decyzji w oparciu o krytyczną analizę treści i mediów oraz otoczenia, zrozumienie etycznych implikacji mediów i nowych technologii oraz tworzenie treści w nowym środowisku medialnym. Poprzez odpowiednie inicjatywy tworzenia potencjału, rządy i wszystkie zainteresowane strony powinny wspierać rozwój osób starszych.⁵⁰ Rada Europy współpracuje z rządami, sektorem prywatnym, społeczeństwem obywatelskim i innymi podmiotami w celu kształtowania internetu jako bezpiecznego i otwartego środowiska, w którym może rozkwiąć wolność słowa, zgromadzeń i zrzeszania się, różnorodność, kultura i edukacja.⁵¹

Gerontoludologia: o radosnej „nauce przez zabawę”

Aby podnieść umiejętności medialne i informacyjne osób starszych z pewnością musimy zbadać nowe formaty i nie uznawać tradycyjnej szkoły czy instytucji edukacji formalnej za rozwiązania modelowe. Jak możemy stworzyć udogodnienia dla osób z problemami zdrowotnymi, żyjących samotnie i mających mniejsze doświadczenie w komunikacji? Jak stworzyć komunikację stymulującą, która może takie osoby zainteresować oraz pobudzić do nauki i praktycznego korzystania z urządzeń podłączonych do sieci? Od tych właśnie kwestii wyszedł kilka lat temu prof. Bob De Schutter, zafascynowany grami wideo i jednocześnie zainteresowany dzieleniem się przyjemnością, której przy tym doświadczył, ze starszymi członkami rodziny.⁵²

⁵⁰ Penninckx P. (2021), powerpoint na: *'Społeczeństwo cyfrowe : wyzwania, możliwości, ryzyko i przeszkody'*.

⁵¹ Rada Europy (n.d.), *Safeguarding human rights on the net*.

⁵² Bob De Schutter (b.d.), *Bio*.

Bob De Schutter zdobywał pierwsze doświadczenia w zakresie funkcji gier wideo dla osób starszych, obserwując starszych członków rodziny i stwierdzając, że stereotypowy obraz osoby starszej jako „niezainteresowanej zabawą, samotnej i znudzonej” nie jest prawdziwy. Wraz ze swoją babcią stworzył grę wideo opartą na jej doświadczeniach w starym gospodarstwie na wsi we flamandzkim Kempen (Belgia), gdzie mieszkała jako dziecko podczas II wojny światowej.⁵³ Krok po kroku De Schutter prowadził kolejne badania, rozwijał kolejne spostrzeżenia, uzyskał doktorat i stał się jednym z czołowych ekspertów w dziedzinie uczenia się przez zabawę, bogactwa kontaktów międzypokoleniowych, wewnętrznej motywacji w grach oraz społecznych i intelektualnych efektów uczenia się.

Następnie przeanalizował literaturę na temat projektowania gier i starzenia się, aby opracować przesłanki projektowania, uwzględniającego wieloaspektową naturę starzenia się i immanentną wartość gier cyfrowych. Powstałe w ten sposób „Gerontologiczne podstawy projektowania” (*Gerontologic Design Framework*) proponują mądrą zabawę jako zamierzony efekt projektowania gier dla starszych osób. De Schutter opowiada się za „podejściem projektowym skoncentrowanym na graczach oraz za takimi scenariuszami gry, w których osoby starsze rozpoznają narrację (ostatnie wspomnienia, problemy związane z wiekiem...).

Jako projektant gier, profesor uniwersytecki oraz mówca na konferencjach i pokazach, Bob De Schutter sprzeciwia się stereotypom dotyczącym starszych graczy wideo i broni „nowego spojrzenia” na osoby starsze jako bardzo zróżnicowaną grupę, z różnymi umiejętnościami i zainteresowaniami. Podkreśla rolę gier w całym cyklu życia. To doświadczenie i wizja sprawiają, że Bob De Schutter zajmuje szczególne miejsce wśród naukowców opracowujących narzędzia dla starszych odbiorców do ich walki z ageizmem.⁵⁴

Jak radzić sobie z dezinformacją i „fake newsami”

Nasze współczesne media i społeczeństwa informacyjne charakteryzuje „obfitość” informacji, często nadmiarowa – zarówno online, jak i offline. Wzrost znaczenia mediów społecznościowych – np. Facebooka, Twittera – radykalnie zmienił sposób produkcji newsów i przyczynia się do szybkiego rozprzestrzeniania się różnych form *fake newsów* oraz innych rodzajów dezinformacji.

Przypadki informacji wprowadzających w błąd, dezinformacji i szkodliwych informacji można znaleźć w wielu scenariuszach. Wpływają one na demokratyczną sferę publiczną. Co więcej, kampanie dezinformacyjne w prywatnych grupach czatowych są wykorzystywane jako strategia polityczna, np. podczas kampanii wyborczej na prezydenta w 2016 roku w Stanach Zjednoczonych, kampanii związanej z brexitem w latach 2015-2016 w Wielkiej Brytanii,⁵⁵ a ostatnio podczas wojny w Ukrainie.

Inwazji Rosji na Ukrainę rozpoczętej w czwartek, 24 lutego 2022 roku, towarzyszyła zmasowana kampania dezinformacji, kontynuowana wraz z eskalacją konfliktu. Została ona szybko rozszyfrowana przez ekspertów i osoby sprawdzające fakty, ale zanim to nastąpiło, pojawił się niebezpieczny chaos informacyjny.

⁵³ Batchelor J. (2019), *Unieśmiertelnienie babci w grze o II wojnie światowej*.

⁵⁴ TEDx Talks (2015), *How games are changing the way we age | Bob De Schutter | TEDxMiamiUniversity*.

⁵⁵ Höller M. (2021), *The human component in social media and fake news: the performance of UK opinion leaders on Twitter during the Brexit campaign*.

Kolejny globalny proces rozpowszechniania informacji wprowadzających w błąd był związany z pandemią COVID-19. Od kwietnia 2020 roku, kiedy stało się jasne, że cały świat cierpi z powodu bezprecedensowej pandemii, Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) stanęła na czele walki z pandemią, a także z „infodemią”, rozpowszechniając naukowo potwierdzone informacje i równoległe starając się obalać mity. W czasie kryzysu zdrowotnego związanego z COVID-19 rozprzestrzenianie się „infodemii” było uważane za równie niebezpieczne dla zdrowia i bezpieczeństwa publicznego co sama pandemia. Sekretarz Generalny ONZ stwierdził: „W miarę rozprzestrzeniania się COVID-19, rozpętało się tsunami dezinformacji, nienawiści, poszukiwania kosztów ofiarnych i panikarstwa”.

Wykorzystanie fałszywych, błędnych i mylących informacji jest uważane za nową strategię wpływu, która ma bezpośredni wpływ na publiczną sferę społeczną. Zjawiska fałszywych, błędnych i wprowadzających w błąd informacji są tak różnorodne, jak tworzące je jednostki, społeczności i decydenci. Te możliwości tworzenia, badania i redagowania informacji są częścią demokratyzacji dostępu do wiedzy i wolności słowa. Z drugiej strony nie powinny one zagrażać tej wolności słowa poprzez „aneksję” całej przestrzeni i zamykanie jej na inne opinie. Zawsze należy dbać o demaskowanie *fake newsów*, poszukiwać sprostowań fałszywych doniesień i doceniać prawdę.⁵⁶ Dotyczy to nie tylko dziennikarzy i profesjonalnych dostawców informacji, młodzieży i studentów, ale każdego – wszystkich obywateli.

Propaganda i dezinformacja: potężna broń w czasie wojny

Informacje wprowadzające w błąd, dezinformacja i złośliwe informacje, którymi jesteśmy zalewani w związku z inwazją Rosji na Ukrainę, przybrały ogromne rozmiary. Choć nigdy przedtem nie występowały na tak wielką skalę, to jednak stosowanie dezinformacji i propagandy jako broni nie jest niczym nowym. Ma długą historię. Problem ten istnieje od niepamiętnych czasów. Historia pełna jest przykładów „fałszywek”, przekazywanych jako prawdziwe informacje. Koń trojański – mitologiczny archetyp oszustwa – symbolicznie łączy starożytność z bardzo współczesnymi problemami naszego zdominowanego przez internet świata.

Propaganda i oszustwo nigdy nie są tak wyraźnie widoczne i niebezpieczne, jak w czasie wojny. Broń, czołgi i bomby zabijają oraz dokonują eksterminacji ludzi i społeczeństw. Ale równoległe toczy się wojna propagandowa, która działa na ludzkie serca umysły i „zabija” także cywilów. Jest ona bardziej agresywna niż w przeszłości – po części dlatego, że znajduje się pod silnym wpływem kampanii dezinformacyjnych prowadzonych w internecie i sieciach komórkowych – oraz bardzo trudna do rozszyfrowania, ponieważ nowe technologie, takie jak synteza dźwięku, grafiki i wideo wspomagana sztuczną inteligencją (AI), utrudniają odróżnienie spreparowanych informacji – tzw. *deep fakes* – od rzeczywistości.

W tych złożonych czasach – w których dziennikarze i media są powołani do odnajdywania prawdy oraz przekazywania zaobserwowanych faktów i wiedzą, że po drugiej stronie procesu komunikacji obywatele szukają wiarygodnych informacji – niełatwo jest zrównoważyć wymowę doniesień i sumiennie podejmować decyzje, jak sprostać tym wymaganiom. Co więcej, zrozumienie, analiza i ocena treści medialnych związanych z wojną wymaga odpowiednio przygotowanego odbiorcy.⁵⁷

⁵⁶ Rada Europy (b.d.), *Dealing with propaganda, misinformation and fake news*.

⁵⁷ Komitet Ministrów (2022), *Rekomendacja CM/Rec(2022)4 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie promowania środowiska sprzyjającego wysokiej jakości dziennikarstwu w epoce cyfrowej*.

Nazwano to „wojnę hybrydową” we wspólnym oświadczeniu dla Ukrainy (Perugia, 3 kwietnia 2022 r.), w którym wyrażono poparcie zarówno dla ukraińskich, jak i międzynarodowych dziennikarzy oraz niezależnych mediów, które odgrywają istotną rolę w „relacjonowaniu agresji Rosji wobec Ukrainy”. W oświadczeniu wezwano rządy i interesariuszy do potępienia rosyjskiego ataku na wolność mediów i prześladowania niezależnego dziennikarstwa, co pozbawia obywateli prawa dostępu do prawdy. Inwazja Rosji na Ukrainę po raz kolejny uwypukliła rolę niezależnego, etycznego dziennikarstwa, które pomaga obywatelom w podejmowaniu istotnych decyzji, informuje świat i pociąga do odpowiedzialności przywódców.⁵⁸

Wprowadzające w błąd informacje i ich wpływ na nasze codzienne zachowania

Starsze osoby dorosłe są zaniepokojone tym chaosem informacyjnym. Rozpowszechnianie dezinformacji może wprowadzać ludzi w błąd co do tego, jak zachować się w przypadku choroby lub zagrożenia, zmniejszać zaufanie do mediów i zwiększać niepokój. Ponieważ analfabetyzm cyfrowy jest wciąż mniej rozpowszechniony wśród seniorów niż w innych grupach wiekowych, może to być jeden z powodów, dla których dorośli w wieku 65+ są bardziej skłonni wierzyć w fałszywe wiadomości i dzielić się nimi.⁵⁹ Taka wiara w *fake newsy* może mieć kilka przyczyn, które często są ze sobą powiązane.

W niektórych częściach świata korzystanie z internetu jest utrudnione przez bariery językowe

Armenia jest jednym z tych krajów, które należą do globalnej mniejszości językowej. Dla osób starszych zależność od języka obcego jest istotną barierą.

Ormiański jest językiem indoeuropejskim – bez silnych powiązań z innymi językami i z unikalnym alfabetem, który pochodzi z V wieku. Dla wielu ludzi ormiański jest językiem tradycji, którym posługują się w domu, podczas gdy w szkole i w pracy używają innego języka. Angielski stał się popularnym drugim językiem, ale edukacja w tym języku nie była i nadal nie jest dostępna dla wszystkich. W rezultacie widoczna jest obecnie przepaść cyfrowa między często młodymi, anglojęzycznymi i zorientowanymi na Zachód osobami a starszymi Ormianami. Jak zniwelować tę przepaść między grupami społeczno-demograficznymi? Jak stworzyć możliwości, aby zapewnić integrację cyfrową dla wszystkich?

Jednym z rozczarowań dzisiejszych seniorów w krajach postsowieckich jest to, że kiedyś pracowali oni niestrudzenie na rzecz rozwoju gospodarki ZSRR – i oczekiwali że kraj ten zapewni im godną emeryturę. Po upadku ZSRR ta umowa społeczna i ekonomiczna przestała jednak obowiązywać. Nowe państwa nie przejęły zobowiązań byłego ZSRR. Średnia emerytura w Armenii jest bardzo niska, nawet po kilku reformach emerytalnych. Wielu ormiańskich emerytów musi nieformalnie nadal pracować, aby uzupełnić swoje dochody.

A

Hovsep Khurshudyan, prezes organizacji pozarządowej Centrum Wspierania Inicjatyw Obywatelskich „Wolny Obywatel”, członek ormiańskiej krajowej platformy Forum Społeczeństwa Obywatelskiego Partnerstwa Wschodniego i były rzecznik prasowy Partii Dziedzictwa Ormiańskiego, uważa, że sytuacja w zakresie umiejętności korzystania z mediów przez starsze pokolenie w Armenii jest godna pożałowania. Znajomość języków to tylko jeden z czynników.

Hovsep: Starsze pokolenie posługuje się głównie językiem rosyjskim, który był językiem państwowym ZSRR. Starsi ludzie mogą więc zwykle korzystać tylko z języka rosyjskiego w celu dotarcia do niektórych zewnętrznych źródeł informacji. Te rosyjskojęzyczne media są zazwyczaj kontrolowane przez rosyjskie władze i rozpowszechniają polityczną propagandę, skierowaną przeciwko Zachodowi – Europie i USA – i nastawioną

⁵⁸ Europejska Federacja Dziennikarzy (2022), *Deklaracja z Perugii dla Ukrainy: należy zaprzestać namierzania, torturowania i zabijania dziennikarzy*.

⁵⁹ Age Platform Europe (2020), *Dezinformacja i COVID-19: kwestia niepokojąca dla osób starszych?*

na wywieranie negatywnego wpływu na opinię publiczną. Seniorzy są narażeni na to, że padną ofiarą różnych teorii spiskowych – na przykład propagandy antyszczepionkowej”.

Hovsep Khurshudyan odczuł to w swojej rodzinie, kiedy jego matka odmówiła szczepienia na początku 2021 roku, po wysłuchaniu wprowadzających w błąd informacji zawierających zmanipulowane i sfalszowane doniesienia i argumenty przeciwko szczepieniom. W rezultacie w czerwcu 2021 roku, w wieku 81 lat, zachorowała na COVID-19 i bardzo cierpiała. Dopiero gdy poczuła, że COVID-19 jest nie tylko prawdziwy, ale może mieć bardzo poważne konsekwencje dla życia i zdrowia, zgodziła się na szczepienie. Było już jednak za późno: stan jej zdrowia, początkowo dość dobry, uległ pogorszeniu. Pogodna, aktywna matka Hovsepa, mająca czworo dzieci, dziewięcioro wnucząt i dwoje prawnucząt, zmarła pod koniec 2021 roku, 23 grudnia...

Hovsep: Potrzebujemy teraz szeroko zakrojonych projektów społecznych i kulturowych, które pozwolą zintegrować seniorów ze wszystkimi krajowymi obszarami aktywności – zwłaszcza w dziedzinie edukacji, w tym umiejętności korzystania z mediów. Zazwyczaj osoby starsze są zależne od swoich dzieci i wnuków, które pomagają im w dostępie do internetu i uczą je podstawowych umiejętności. Jednak nie wszystkie osoby starsze mają w domu komputer lub posiadają własny smartfon...”.

^A Huitfeldt H. (2020), Towards Better Adequacy & Sustainability: A Review of Pension Systems & Pension Reforms in Eastern Partnership Countries, Economic and Financial Affairs, Discussion Paper 131, dostępny na stronie: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/economy-finance/dp131_en.pdf, dostęp 8 maja 2022 r.

Edukacja medialna dostosowana do wieku: projekt OdigO w Laponii (Finlandia)

Umiejętność korzystania z iPhone'a, nie tylko do prowadzenia rozmów telefonicznych, ale także do robienia zdjęć, wysyłania ich do rodziny, spotykania się ze znajomymi, przygotowywania programu kolejnego spotkania naszego stowarzyszenia, informowania o przeczytanej książce, czy śledzonej debacie... Jest wiele czynników, które decydują o tym, czy potrafię to zrobić, czy się tego nauczyłem i czy nadal otrzymuję wsparcie. Osoby starsze potrzebują takiego wsparcia, aby się rozwijać i uczestniczyć w życiu społecznym.

Projekt, który prezentujemy poniżej, jest ilustracją tego stanu rzeczy i próbą zaspokojenia potrzeb osób starszych w zakresie uczestnictwa w środowisku mediów cyfrowych i informacji. Odpowiedź: przyjazna dla wieku edukacja w zakresie umiejętności korzystania z mediów, złożona z wielu czynników i wspierana przez wielu partnerów – pośrednio i bezpośrednio. Finlandia znajduje się w czołówce rankingów dotyczących cyfrowej transformacji społeczeństwa – prowadzi zaawansowane badania nad mediami i edukacją oraz ma aktywne społeczeństwo obywatelskie i otwarte na poszukiwania nastawienie do inwestowania w zrównoważone, długoterminowe projekty.

Finlandia w czołówce międzynarodowych rankingów

Finlandia znajduje się w czołówce europejskich i międzynarodowych rankingów dotyczących cyfrowej transformacji naszych społeczeństw. *Digital Economy and Society Index (DESI, 2021)*, coroczny raport publikowany przez Komisję Europejską, monitorujący postęp cyfrowy państw członkowskich UE w czterech głównych obszarach polityki – kapitału ludzkiego, łączności, integracji technologii cyfrowych i cyfrowych usług publicznych – plasuje Finlandię na czołowych miejscach w tym zestawieniu.⁶⁰ Finlandia zajmuje 2. miejsce (po Danii) wśród 27 państw członkowskich UE w ogólnym rankingu i prowadzi w zakresie kapitału ludzkiego, integracji technologii cyfrowych i cyfrowych usług publicznych.⁶¹

⁶⁰ Komisja Europejska (2021), *The Digital Economy and Society Index (DESI)*.

⁶¹ Komisja Europejska (2021), *Finlandia w indeksie gospodarki i społeczeństwa cyfrowego*.

Finlandia zajmuje 1. miejsce spośród 27 krajów UE pod względem kapitału ludzkiego, co według raportu oznacza, że poziom umiejętności cyfrowych jest tam znacznie wyższy niż średnia unijna. Oto kilka danych:

- 76% ludności posiada podstawowe umiejętności cyfrowe, a 50% ponadpodstawowe (wobec średniej w UE wynoszącej odpowiednio 56% i 31%);
- do 7,6% wzrósł odsetek zatrudnionych osób pracujących jako specjaliści ds. ICT;
- odsetek kobiet wśród specjalistów w dziedzinie ICT jest nieco wyższy od średniej unijnej i wynosi 23% (UE 19%);
- absolwenci kierunków ICT w Finlandii stanowią 7% całkowitej liczby absolwentów, czyli prawie dwa razy więcej niż średnia UE (3,6%);
- w Finlandii prawie dwa razy więcej przedsiębiorstw zapewnia swoim pracownikom szkolenia z zakresu ICT w porównaniu ze średnią UE;
- w 2020 r. Finlandia z powodzeniem radziła sobie z wyzwaniami związanymi z kryzysem COVID-19 w szkołach i na uniwersytetach, nakłaniając do zastąpienia nauczania stacjonarnego nauczaniem na odległość i organizując kilka projektów cyfryzacyjnych;
- specjalne projekty promujące możliwości rozwoju kompetencji osób w wieku produkcyjnym i wspierające dostępność wykwalifikowanej siły roboczej.

W trakcie lektury raportu DESI 2021 na temat Finlandii byliśmy szczególnie zainteresowani wynikami dotyczącymi cyfrowego włączenia osób starszych. Co z cyfrową transformacją społeczeństwa i radzeniem sobie ze starzeniem się populacji? Konstrukcja badania nie pozwala jednak na poznanie osób starszych powyżej 75. roku życia; są one pominięte – osób powyżej 74. roku życia nie uwzględniono w badaniu. Badana populacja jest zgodna ze statystykami Eurostatu i obejmuje osoby w wieku od 16 do 74 lat. Czy nie jest to znaczące pominięcie? Czy w badaniach nad poziomem umiejętności cyfrowych i w raportach takich jak DESI starzejąca się populacja nie powinna być postrzegana jako „część całego społeczeństwa”? Zwłaszcza, że również w Finlandii rządy na różnych szczeblach, dostawcy usług internetowych, uniwersytety i stowarzyszenia społeczeństwa obywatelskiego miały obawy związane z integracją seniorów – jako części społeczeństwa – z ciągle zmieniającym się otoczeniem cyfrowym.

Projekt OdigO: Osaavia aikuisten ja ikääntyvien digitaitojen ohjaajia Lappiin

W Finlandii umiejętność korzystania z mediów stała się po 2010 roku tradycyjną częścią fińskich kompetencji obywatelskich. Chodziło nie tylko o umiejętności korzystania z internetu, ale także o zdolność do krytycznego obcowania z mediami. Rząd fiński dostrzegł potrzebę zwiększenia odporności społeczeństwa na dezinformację cyfrową. Fińska narodowa strategia edukacji medialnej jest realizowana przez Narodowy Instytut Audiowizualny oraz Ministerstwo Edukacji i Kultury, we współpracy ze specjalistami w dziedzinie edukacji medialnej. Zaczęto się od szkół. Kompetencje w zakresie umiejętności medialnych i cyfrowych zostały umieszczone w fińskim krajowym programie nauczania. Starsi dorośli również stali się grupą docelową⁶².

⁶² Palsa L. i Salomaa S. (2019), *Media literacy in Finland*.

Jednym z inspirujących projektów jest OdigO: *The Skillful Tutors of Adults' and Aging Population's Digital Competences to Lapland (OdigO) Project*.⁶³ Projekt OdigO można postrzegać jako przedsięwzięcie międzysektorowe i międzyuniwersyteckie (realizowane przez Uniwersytet Laponii we współpracy z *Lapland University of Applied Sciences*), ekspertami i organizacjami pozarządowymi. Założenie projektu jest takie, że kompetentni nauczyciele i opiekunowie/tutorzy – w dziedzinie zdrowia, opieki społecznej i edukacji – odgrywają ważną rolę w zapewnianiu uczestnikom projektu równych szans na rozwój kompetencji cyfrowych niezależnie od wieku. Zdolność do uczenia się pozostaje przez całe życie, choć zmieniają się potrzeby i cele. Wysokiej jakości doradztwo jest potrzebne także w tych kontekstach nauczania, które nie dążą do uzyskania formalnych stopni naukowych czy punktów ECTS. Ponieważ nauczanie i opieka tutora są rzeczywiście dopasowane do indywidualnych zainteresowań lub potrzeb wynikających z życiorysu danej osoby, rezultaty uczenia się i nauczania nie muszą być kwantyfikowalne, ale są równie cenne. Wskazówki dotyczące umiejętności cyfrowych powinny być zintegrowane z usługami edukacyjnymi, kulturalnymi, społecznymi i zdrowotnymi, dlatego też projekt będzie rozwijał kompetencje cyfrowe osób pracujących w tych dziedzinach.

W ramach projektu OdigO powstaje kurs online skupiający się na umiejętnościach cyfrowych osób dorosłych i starszych oraz na tutoring. Kurs jest włączony do kilku programów studiów w uczestniczących w projekcie uniwersytetach i otwarty dla studentów w ramach kształcenia ustawicznego. Dodatkowo projekt obejmuje serię webinarów i briefingów wideo skierowanych do kadry dydaktycznej zaangażowanych w projekt uniwersytetów, społeczeństwa oraz specjalistów z dziedziny edukacji, opieki społecznej, zdrowia i kultury, którzy pracują z osobami dorosłymi i starszymi. W tym kontekście projekt stwarza możliwości wymiany poglądów osobom z różnych grup wiekowych i instytucji, dysponującym zróżnicowanymi kompetencjami i pełniącymi różne funkcje – w celu wypracowania wspólnej perspektywy poprawy kompetencji osób starszych w dziedzinie MIL. Założenie, że wszyscy, którzy w taki czy inny sposób chcą i mogą wspierać uczestnictwo osób starszych w cyfrowym społeczeństwie, sprawia, że ten projekt jest swoistym „apelem” do odpowiedzialności społecznej ponad pokoleniami i pełnionymi funkcjami.⁶⁴

Perspektywy

Ostatnie dokumenty polityczne organizacji międzynarodowych uroczyście podkreślały kwestie „równości cyfrowej dla wszystkich” i „niepozostawiania nikogo bez wsparcia”. Wydaje się jednak, że te „obietnice” nie zostały zrealizowane w odniesieniu do starszych pokoleń, które czują się odizolowane i zapomniane w dzisiejszym ciągle zmieniającym się społeczeństwie. Dotyczy to zwłaszcza uczestnictwa starszych pokoleń w erze cyfrowej. Jeżeli uwzględnić wyniki badań dotyczących praktyki korzystania z internetu, projektów dotyczących umiejętności medialnych i informacyjnych, to jak refren wybrzmiewa tam stwierdzenie, że osoby starsze nie są (lub są mniej niż inne grupy wiekowe) zaangażowane w komunikację cyfrową. Rządy i różne służby zakładają, że „wszyscy” komunikują się w sieci i mają w tym zakresie kwalifikacje, ale zachowania osób starszych tego nie potwierdzają i do

⁶³ Susanna R. i Rasi P. (b.d.), *The Skillful Tutors of Adults' and Aging Population's Digital Competences to Lapland (OdigO) Project*.

⁶⁴ Dziękujemy profesorowi dr. Päivi Rasi i wykładowcy uniwersyteckiemu, adiunktowi dr Hannie Vuojärvi, z Wydziału Edukacji Uniwersytetu w Laponii, dr Susannie Rivinen, kierownikowi projektu OdigO; oraz Leenie Jääskeläinen, wiceprzewodniczącej Rady Miasta Rovaniemi i wielu innym osobom, które z entuzjazmem pomagają budować ten projekt i dzielą się swoimi doświadczeniami.

niedawna niewiele wysiłku wkładano w to, by tę wiedzę i umiejętności wzmacniać wśród starszych pokoleń. Podczas pandemii COVID-19 stało się przejmująco jasne, że w obecnej „erze cyfrowej” brak umiejętności cyfrowych prowadzi do wykluczenia cyfrowego, a w konsekwencji do wykluczenia społecznego. Konstatacja ta otworzyła oczy wszystkim osobom zaangażowanym w opiekę nad seniorami i dążącym do zapewnienia osobom starszym prawa do uczestnictwa we wszystkich obszarach życia społecznego.

Pod koniec 2020 roku wydawało się, że ta pilna potrzeba seniorów została zrozumiana. Konkluzje Rady UE z 12 października 2020 roku „Prawa człowieka, uczestnictwo i dobrostan osób starszych w erze cyfryzacji” oraz konkluzje Konferencji Ministerialnej Rady Europy „Sztuczna inteligencja – inteligentna polityka. Wyzwania i możliwości dla mediów i demokracji” z 10-11 czerwca 2021 r. można uznać za dokumenty referencyjne, w których przedstawiciele rządów starają się zapewnić, aby również seniorzy zawsze posiadali wiedzę, umiejętności i świadomość dotyczącą ich bezpiecznego i świadomego dostępu do swoich praw w środowisku cyfrowym i korzystania z nich.

Te stwierdzenia jednak nie wystarczą. Muszą one zostać przełożone na działania i być stosowane przy tworzeniu strategii i w codziennej praktyce cyfryzacji społeczeństwa. Jak można zagwarantować prawa seniorów do pełnego uczestnictwa w naszym społeczeństwie, w jaki sposób seniorzy mogą być częścią społeczeństwa cyfrowego, w którym żyjemy, i jak my wszyscy – rządy, służby, przedsiębiorstwa, organizacje społeczeństwa obywatelskiego, sami seniorzy – możemy stworzyć integracyjne, przyjazne dla osób starszych społeczeństwo, eliminujące ageizm i wykorzystujące możliwości wszystkich pokoleń?

Starzenie się naszych społeczeństw jest jednym z „megatrendów” XXI wieku, mającym ogromny wpływ nie tylko na życie osób starszych, lecz także będącym szansą i wyzwaniem dla nas wszystkich. Dziś prawie 20% populacji to osoby powyżej 65. roku życia; w 2070 roku odsetek ten wyniesie 30%. Jak zorganizować nasze społeczeństwa, oparte na poszanowaniu godności ludzkiej, wolności, demokracji, równości, aby każdy mógł żyć i starzeć się bez poczucia dyskryminacji?

Wychodząc od tych kwestii, próbowaliśmy dowiedzieć się, jak drugi megatrend – transformacja cyfrowa – wpływa na procesy i wyzwania oraz jak możemy na niego reagować. W jaki sposób cyfryzacja może wspierać aktywne i zdrowe starzenie się, poprawiać jakość życia, pomagać seniorom w odzyskiwaniu niezależności i zapewniać zmianę paradygmatu starzenia się w cyfrowym świecie – z seniora „narażonego na ryzyko” na „wartościowego”? Oba megatrendy będą się rozwijać w pozytywnym kierunku tylko wtedy, gdy zmiany w odpowiedni i właściwy sposób odniosą się do codziennych problemów osób ze wszystkich pokoleń, tworząc dostępne, integracyjne i przyjazne dla osób starszych środowiska, które umożliwią wszystkim prowadzenie zdrowego i aktywnego życia, spełnianie codziennych wymagań i pełne uczestnictwo w społeczeństwie.

W obliczu tych dwóch megatrendów MIL odgrywa kluczową rolę – jest swoistą dźwignią umożliwiającą kontakt z mediami cyfrowymi i społeczeństwem informacyjnym, ich zrozumienie i uczestnictwo w nich. Oznacza przyswojenie zestawu umiejętności pozwalających na mądre wyszukiwanie, krytyczną ocenę, wykorzystywanie oraz współtworzenie informacji i treści medialnych, poznanie swoich praw w sieci i sposobów ochrony prywatnych danych; uświadomienie sobie, jak zwalczać internetową mowę nienawiści i cyberprzemoc; zrozumienie etycznych aspektów dostępu do informacji i korzystania z niej; posiadanie kompetencji pozwalających na uczestnictwo w platformach cyfrowych; umiejętność wykorzystania mediów i technologii informacyjno-komunikacyjnych do promowania równości, wolności słowa, demokracji i pokoju.

Osoby starsze, jako ważna, zróżnicowana grupa ludności o różnych potrzebach, doświadczeniach edukacyjnych i dydaktycznych, mają prawo do zdobywania – na swój własny sposób, we własnym tempie i zgodnie z własnymi celami – niezbędnej wiedzy i umiejętności oraz wypracowywania postaw życiowych, aby stać się świadomymi użytkownikami mediów i informacji. Wszystkie istotne podmioty, w szczególności państwa, powinny uznać swoją rolę i odpowiedzialność w zakresie umiejętności korzystania z mediów i informacji. Podmioty te powinny być przygotowane do prowadzenia i finansowania długoterminowych projektów MIL oraz uczestniczenia w nich. Odpowiedzialność tę powinno się poszerzyć na wszystkich interesariuszy, którzy są w stanie dotrzeć do obywateli każdej grupy wiekowej oraz – uwzględniając ich obecny stan wiedzy – stworzyć nowe sieci upowszechniania umiejętności w zakresie MIL. Dotrzeć do wszystkich obywateli, ponieważ w ciągle zmieniającym się społeczeństwie cyfrowym nie ma „cyfrowych tubylców”, którzy są przygotowani, żeby na wszystko właściwie reagować; w pewnym momencie wszyscy stajemy się imigrantami, którzy potrzebują wsparcia, aby „dorastać” w erze cyfrowej.

Nie jest łatwo sporządzić listę zaleceń w kwestii „jak działać”, choć nadszedł „czas działania”. W naszym raporcie zawarliśmy wyniki badań, refleksje oraz informacje o dobrych praktykach, z którymi zetknęliśmy się lub w których mieliśmy okazję uczestniczyć w ostatnich latach. Na zakończenie chciałabym zwrócić uwagę tylko na **trzy zasady, które są ważne, aby wspólnie z seniorami podążać drogą cyfrowego MIL w kierunku aktywnego uczestnictwa w godnym zaufania, skoncentrowanym na ludziach społeczeństwie cyfrowym**, którym mamy nadzieję podzielić się z przyszłym pokoleniem:

- **MIL należy rozpatrywać z perspektywy praw człowieka.** W epoce cyfrowej umiejętność korzystania z mediów jest warunkiem koniecznym dla rozwoju osobistego, autonomii, uczestnictwa w życiu społecznym. Dlatego też, zgodnie z zaleceniem [CM/Rec\(2022\)4](#) w sprawie promowania środowiska sprzyjającego rzetelnemu dziennikarstwu w erze cyfrowej, inicjatywy MIL dla wszystkich grup wiekowych – nie tylko dzieci i młodzieży – promujące umiejętności i wiedzę niezbędną do rozpoznawania i doceniania dobrego dziennikarstwa, bądź ilustrujące korzyści płynące z wysokiej jakości dziennikarstwa dla różnych grup docelowych oraz dla demokratycznych i pluralistycznych społeczeństw, powinny otrzymywać maksymalne wsparcie ze strony państw.
- **Strategie dotyczące starzenia się, w tym edukacji cyfrowej oraz umiejętności korzystania z mediów i informacji, muszą zostać włączone do głównego nurtu polityki i obejmować wszystkie części społeczeństwa.** Ponieważ inicjatywy MIL, które skupiają się na wykorzystaniu umiejętności i kompetencji, mogą być postrzegane jako złożony proces uczenia się przez całe życie, konieczne jest uwzględnienie potrzeb uczących się osób starszych – z szacunkiem dla ich życiorysów. Wszyscy zaangażowani w edukację MIL dla starszych uczących się powinni odkrywać nowe narzędzia i metody – zarówno w sferze cyfrowej, jak i „realnym” środowisku społecznym. Podczas gdy organizacje międzynarodowe tworzą ogólne ramy, władze krajowe, regionalne i lokalne, społeczeństwo obywatelskie, sektor edukacji nieformalnej, a w szczególności wielopokoleniowe jednostki społeczne – rodziny i wspólnoty sąsiedzkie – mogą odgrywać ważną rolę w zaspokajaniu potrzeb i oczekiwań seniorów oraz zapewnianiu różnorodnych, dwukierunkowych i przyjemnych interakcji edukacyjnych, nie tylko w sferze cyfrowej, ale także w „prawdziwym”, ciepłym otoczeniu społecznym.
- **Seniorzy stanowią integralną część społeczeństwa. Także mężczyźni i kobiety w wieku powyżej 75 lat.** Postrzegamy społeczeństwo „długowieczności” i rosnącą średnią długość życia jako pozytywny rezultat rozwoju nauk medycznych i zdrowszego stylu życia... Gdzie jednak są mężczyźni

i kobiety w wieku powyżej 75 lat w badaniach ludności i w statystykach Eurostatu? Wykluczenie osób starszych (75+) w badaniach musi być rozumiane jako dyskryminacja, jako akt ageizmu. „Niewidzialność” osób starszych w badaniach statystycznych ludności jest bolesnym faktem ze względu na ograniczenie do 74 lat wieku respondentów w większości ankiet. W konsekwencji seniorzy powyżej 75. roku życia są wykluczani z badań dotyczących cyfrowej transformacji społeczeństw, cyfrowego kapitału ludzkiego itp. W tej sytuacji umiejętności medialne i informacyjne (MIL) nie są postrzegane jako dźwignia zabezpieczająca osobom starszym prawa człowieka – do aktywnego i godnego starzenia się oraz uczestnictwa w naszym cyfrowym społeczeństwie.

Bibliografia

- Age Platform Europe (2020), *Digital literacy of older people: an overview*, dostępne na stronie: <https://age-platform.eu/policy-work/news/digital-literacy-older-people-overview>, dostęp 22 kwietnia 2022 r.
- Age Platform Europe (2020), *Disinformation and COVID-19: a matter of concern for older people?*, dostępne na stronie: www.age-platform.eu/policy-work/news/disinformation-and-covid-19-matter-concern-older-people, dostęp 22 kwietnia 2022 r.
- Sztuczna inteligencja – inteligentna polityka (2021), *Deklaracja końcowa: Konferencja Ministrów Rady Europy odpowiedzialnych za media i społeczeństwo informacyjne*, dostępna na stronie <https://rm.coe.int/final-declaration-and-resolutions/1680a2c9ce>, dostęp 22 kwietnia 2022 r.
- Sztuczna inteligencja – inteligentna polityka (2021), *Rezolucja: Konferencja Ministrów Rady Europy odpowiedzialnych za media i społeczeństwo informacyjne*, dostępna na stronie <https://rm.coe.int/0900001680a2dc92>, dostęp 22 kwietnia 2022 r.
- BAGSO (2019), *Osoby starsze w cyfrowym świecie*, dostępne na stronie: www.bagso.de/fileadmin/user_upload/bagso/06_Veroeffentlichungen/2020/BAGSO_Position_Paper_Older_persons_in_a_digital_world.pdf, dostęp 18 kwietnia 2022 r.
- BAGSO (2020), *Older people and digitalisation*, dostępne na stronie: www.bagso.de/fileadmin/user_upload/bagso/06_Veroeffentlichungen/2020/BAGSO_Statement_Eighth_Report_on_Older_Persons.pdf, dostęp 21 kwietnia 2022 r.
- Batchelor J. (2019), *Unieśmiertelnienie babci w grze o II wojnie światowej*, Games Industry, dostępny w: www.gamesindustry.biz/articles/2019-08-06-immortalising-your-grandmother-in-a-wwii-game, dostęp 18 kwietnia 2022 r.
- Bob De Schutter (n.d.), *Bio*, dostępne na stronie: <https://www.bobdeschutter.be/about>, dostęp 18 kwietnia 2022 r.
- Bundesministerium für Familie Senioren, Frauen und Jugend (2019), *„Digitaler Engel“ startet Deutschlandtour*, dostępne na stronie: www.bmfsfj.de/bmfsfj/aktuelles/alle-meldungen/-digitaler-engel-startet-deutschlandtour-140730, dostęp 21 kwietnia 2022 r.
- Bundesministerium für Familie Senioren, Frauen und Jugend (2020), *Achter Altersbericht - Ältere Menschen und Digitalisierung*, dostępne na stronie: www.bmfsfj.de/resource/blob/159916/9f488c2a406ccc42cb1a694944230c96/achter-altersbericht-bundestags-drucksache-data.pdf, dostęp 21 kwietnia 2022 r.
- Butler R N. (1969), MD; *Age-ism: Another Form of Bigotry*, *The Gerontologist*, vol. 9, Issue 4 Part 1, pp. 243-246.
- Centre for ageing better (2021), *COVID-19 and the digital divide*, dostępne na stronie: <https://ageing-better.org.uk/sites/default/files/2021-07/COVID-19-and-the-digital-divide.pdf>, dostęp 22 kwietnia 2022 r.
- Chapman et al. (2020), *Media literacy for all - Supporting marginalised groups through community media*, Rada Europy.
- Chapman M. i Oermann M. (2020), *Badanie Rady Europy DGI(2020)1*, Rada Europy, dostępne na stronie internetowej: <https://rm.coe.int/prems-015120-gbr-2018-supporting-quality-journalism-a4-couv-texte-bat-/16809ca1ec>, dostęp 22 kwietnia 2022 r.
- Komitet Ministrów (2022), *Rekomendacja CM/Rec(2022)4 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie promowania korzystnego środowiska dla wysokiej jakości*

dziennikarstwa w erze cyfrowej, Rada Europy (2022), dostępne na stronie: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680a5ddd0, dostęp 22 kwietnia 2022 r.

- Rada Europy (2014), *Prawa człowieka osób starszych*, Rekomendacja CM/Rec(2014)2 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich, dostępna na stronie: <https://rm.coe.int/promotion-of-human-rights-of-older-persons/16809fb9bf>, dostęp 15 kwietnia.
- Rada Europy (2021), Konferencja Ministrów odpowiedzialnych za media i społeczeństwo informacyjne, dostępne na stronie: <https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/media2021nicosia>, dostęp 22 kwietnia 2022 r.
- Rada Europy (b.d.), *Dealing with propaganda, misinformation and fake news*, dostępne na stronie: <https://www.coe.int/en/web/campaign-free-to-speak-safe-to-learn/dealing-with-propaganda-misinformation-and-fake-news>, dostęp 22 kwietnia 2022 r.
- Rada Europy (b.d.), *Safeguarding human rights on the net*, dostępne na stronie: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b38ba>, dostęp 22 kwietnia 2022 r.
- Digitaler Engel (b.d.), *Über das Projekt*, dostępny na stronie: <https://www.digitaler-engel.org>, dostęp 21 kwietnia 2022 r.
- DigitalPakt Alter, (b.d.), *Über uns*, dostępny na stronie: www.digitalpakt-alter.de/digitalpakt-alter/ueber-uns/, dostęp 21 kwietnia 2022 r.
- Doron I. i Quinn G. (2021), *Against Ageism and Towards Active Social Citizenship for Older Persons The Current Use and Future Potential of the European Social Charter Study*, Department of the European Social Charter Directorate General Human Rights and Rule of Law Council of Europe, Strasbourg.
- ERGA (2021), *Improving Media Literacy campaigns on disinformation*, dostępne na stronie: <https://erga-online.eu/wp-content/uploads/2021/01/ERGA-SG2-Report-2020-Improving-Media-Literacy-campaigns-on-disinformation.pdf>, dostęp 22 kwietnia 2022 r.
- ESU (2021), *Oświadczenie: Older persons and digital inclusion in today's information society*, dostępne na stronie: http://esu-epp.eu/wp-content/uploads/2021/04/20210323_EN_ESU-Statement_final.pdf, dostęp 22 kwietnia 2022 r.
- Komisja Europejska (2010), *A Digital Agenda for Europe*, Bruksela, dostępne na stronie: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0245:FIN:EN:PDF>, dostęp 15 kwietnia 2022 r.
- Komisja Europejska (2021), *2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade*, Bruksela, dostępne na stronie: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0245:FIN:EN:PDF>, dostęp 15 kwietnia 2022 r.
- Komisja Europejska (2021), *Finland in the Digital Economy and Society Index*, dostępne na stronie: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi-finland>, dostęp 22 kwietnia 2022 r.
- Komisja Europejska (2021), *The Digital Economy and Society Index (DESI)*, dostępne na stronie: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi>, dostęp 21 kwietnia 2022 r.
- Komisja Europejska (b.d.), *Dubravka Šuica*, dostępne na stronie: https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2019-2024/suica_en, dostęp 15 kwietnia 2022 r.

- Rada Europejska (2020), *Poprawa dobrostanu osób starszych w dobie cyfryzacji: Rada przyjmuje konkluzje*, dostępne na stronie: www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/10/12/improving-the-well-being-of-older-persons-in-the-era-of-digitalisation-council-adopts-conclusions/, dostęp 21 kwietnia 2022 r.
- Europejska Federacja Dziennikarzy (2022), *Perugia Declaration for Ukraine: the targeting, torturing and killing of journalists must be stopped*, dostępne na stronie: <https://european-journalists.org/blog/2022/04/10/perugia-declaration-for-ukraine-the-targeting-torturing-and-killing-of-journalists-must-be-stopped/>, dostęp 22 kwietnia 2022 r.
- Fan Z. i Xiao Y. (2020), *10 technology trends to watch in the COVID-19 pandemic*, World Economic Forum, dostępne na stronie: www.weforum.org/agenda/2020/04/10-technology-trends-coronavirus-covid19-pandemic-robotics-telehealth/, dostęp 15 kwietnia 2022 r.
- FRA (2020), *Selected findings on age and digitalisation from FRA's Fundamental Rights Survey*, dostępne na stronie: www.bmfsfj.de/resource/blob/160708/718712aca2e438178bc34cf3993cb15a/background-paper-fra-conference-data.pdf, dostęp 21 kwietnia 2022 r.
- FRA (2021), *Raport o prawach podstawowych*, dostępny na stronie: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2021-fundamental-rights-report-2021_en.pdf, dostęp 21 kwietnia 2022 r.
- FRA (n.d.), *2021-2023 FRA Programming Document*, dostępny na stronie: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-programming-document-2021-2023_en.pdf, dostęp 20 kwietnia 2022 r.
- Freire P. (1985), *Reading the World and Reading the Word: An Interview with Paulo Freire*, Language Arts, vol. 62, nr 1, National Council of Teachers of English, s. 15-21.
- Griffin W. i O'Halloran D. (2019), *Our Shared Digital Future Responsible Digital Transformation - Board Briefing*, World Economic Forum, Colony, dostępne na stronie: www3.weforum.org/docs/WEF_Responsible_Digital_Transformation.pdf, dostęp 15 kwietnia 2022 r.
- Höller M. (2021), *The human component in social media and fake news: the performance of UK opinion leaders on Twitter during the Brexit campaign*, European Journal of English Studies, 25:1, s. 80-95.
- Jütte, W., & Wildemeersch, D. (2017). *Editorial: digital the new normal - multiple challenges for the education and learning of adults*, European Journal for Research on the Education and Learning of Adults, 8(1), s.7-20.
- König R. et al. (2018). *Internet use among older Europeans: an analysis based on SHARE data*, Universal Access in the Information Society, 17(3), 621-633.
- Martinez C. et Olsson T. (2022), *The warm expert-A warm teacher? Learning about digital media in intergenerational interaction*, The International Journal of Research into New Media Technologies, Vol. 0(0), s. 1-17.
- McDonough C. (2016), *"The Effect of Ageism on the Digital Divide Among Older Adults"*, Journal of Gerontology & Geriatric Medicine, 2:008.
- Nikoltchev S. (2016), *Mapping of media literacy practices and actions in EU-28*, European Audiovisual Observatory, Strasbourg, s. 1-446.
- Palsa L. i Salomaa S. (2019), *Media literacy in Finland*, Ministerstwo Edukacji i Kultury, dostępne na stronie: <https://medialukutaitosuomessa.fi/mediaeducationpolicy.pdf>, dostęp 22 kwietnia 2022 r.

- Penninckx P. (2021), powerpoint na: '*Digital society : challenges, opportunities, risks and obstacles*', ESU Summer Academy, dostępny na stronie: <https://rm.coe.int/0900001680a30ea4>, dostęp 18 kwietnia 2022.
- Rasi et al. (2019), *Media Literacy Education for All Ages*, Journal of Media Literacy Education 11 (2), Finland, s. 1-19.
- Rasi et al. (2021), *Promoting Media Literacy Among Older People: A Systematic Review*, Adult Education Quarterly, Vol. 71(1), s. 37-54.
- Susanna R. i Rasi P. (b.d.), *The Skillful Tutors of Adults' and Aging Population's Digital Competences to Lapland (OdigO) Project*, University of Lapland, dostępny na stronie: <https://www.ulapland.fi/FI/Kotisivut/OdigO-hanke/Key-facts-in-English>, dostęp 22 kwietnia 2022 r.
- TEDx Talks (2015), *How games are changing the way we age | Bob De Schutter | TEDxMiami-University*, YouTube, dostępne pod adresem: <https://www.youtube.com/watch?v=ZfU6DGfhWt8>, dostęp 22 kwietnia 2022.
- UNDESA DISD (2021), *Digital Equity for All Ages - United Nations International Day of Older Persons 2021 (UNIDOP)*, YouTube, dostępne na stronie: www.youtube.com/watch?v=YCK-gRo-Yl-g, dostęp 21 kwietnia 2022.
- EKG ONZ (2017), *Konferencja Ministerialna w sprawie Starzenia się: A Sustainable Society for All Ages: Wykorzystanie potencjału dłuższego życia*, Lizbona, dostępne na stronie: <https://unece.org/population/events/ministerial-conference-ageing-sustainable-society-all-ages-realizing-potential>, dostęp 15 kwietnia 2022 r.
- UNECE (n.d.), *Standing Working Group on Ageing*, dostępne na stronie: <https://unece.org/population/standing-working-group-ageing>, dostęp 15 kwietnia 2022 r.
- Grupa robocza EKG ONZ ds. starzenia się (2021), *Ageing in the digital Era, UNECE Policy Brief on Ageing*, nr 26, dostępne na stronie: <https://unece.org/sites/default/files/2021-07/PB26-ECE-WG.1-38.pdf>, dostęp 21 kwietnia 2022 r.
- UNESCO (2021), *Digital Literacy for Older Persons*, dostępne na stronie: <https://en.unesco.org/news/digital-literacy-older-persons>, dostęp 22 kwietnia 2022 r.
- UNESCO (2022), *About Media and Information Literacy*, dostępne na stronie: www.unesco.org/en/communication-information/media-information-literacy/about, dostęp 22 kwietnia 2022 r.
- Organizacja Narodów Zjednoczonych (2022), *12th Session of the Open-Ended Working Group on Ageing*, dostępne na stronie: <https://social.un.org/ageing-working-group/twelfthsession.shtml>, dostęp 2 kwietnia 2022 r.
- Światowe Forum Ekonomiczne (2020), *Digital Development Joint Action Plan and Call for Action COVID-19 Crisis Response*, Colony, dostępne na stronie: www3.weforum.org/docs/WEF_Digital_Development_Joint_Action_Plan_Call_for_Action_report_2020.pdf, c, dostęp 15 kwietnia 2022 r.

An Hermans jest emerytowanym profesorem na Katolickim Uniwersytecie w Lowanium (KU Leuven) w Belgii. Ma doktorat z nauk pedagogicznych, wykładała na Wydziale Psychologii i Nauk Pedagogicznych (historia edukacji) oraz w międzyuniwersyteckich programach studiów podyplomowych „Women studies”. Była posłanką do Parlamentu Europejskiego (1989-1994), posłanką do belgijskiej Izby Reprezentantów (1995-1999), posłanką do Rady Prowincji Brabancja Flamandzka (2000-2019). Urodzona w 1944 r. w Heusden-Zolder (Belgia) jako najstarsza córka w robotniczej, sześciuosobowej rodzinie, od najmłodszych lat borykała się ze społecznymi przeszkodami w rozwijaniu kariery edukacyjnej i kontynuacji nauki. To sprawiło, że stała się szczególnie wrażliwa na kwestię równych szans dla każdego człowieka, niezależnie od płci, pochodzenia czy warunków życia. W trakcie swojej kariery zawodowej upominała się o prawa kobiet w polityce i życiu zawodowym. W ostatnich latach, zarówno we Flandrii, jak i na poziomie europejskim, pełniła wiodącą rolę w ruchach senioralnych. Od 2013 roku An Hermans jest przewodniczącą Europejskiej Unii Seniorów (ESU).

www.coe.int

Rada Europy jest wiodącą organizacją praw człowieka na kontynencie. W jej skład wchodzi 46 państw członkowskich, w tym wszyscy członkowie Unii Europejskiej. Wszystkie państwa członkowskie Rady Europy podpisały Europejską Konwencję Praw Człowieka, traktat mający na celu ochronę praw człowieka, demokracji i praworządności. Europejski Trybunał Praw Człowieka nadzoruje wdrażanie Konwencji w krajach członkowskich.